

Vore Landboforhold,

et Tilbageblik og Fremblik, med særligt Hensyn til Markarbejderens
Kaar og Stilling for Tiden.

Af F. Krebs.

Om hundrede Aar, siger Visen, er Alting glemt. Det er ikke saa. Det er ikkun det Smaa og Smaalige, det, som ikke har Krav paa at mindes, der overgives til Glemsel, netop fordi det er smaat og smaaligt og derfor er uden Betydning for Livet i det Hele og Store. Selv i de enkelte Familiers Liv forglemmes Intet, der er af virkelig Betydning, i Løbet af hundrede Aar; og i Folkernes Liv ere hundrede Aar ikke stort mere end hundrede Dage i Individernes. Hvad kan et Folk glemme af sit virkelige, sit betydningsfulde Liv i Løbet af hundrede Aar? Intet. Og vel, at det er saa; thi Fortiden skal oplyse Fremtiden. «Dagene skal Dagene svare, Nætterne hinanden oplare».

Ve den Mand, Ve det Folk, der ikke mere tør huske, ikke mere tør se tilbage! Med Mindet opgiver han Haabet; thi kun den kan haabe, som har gode og klare Minder at bygge sit Haab paa. Baade de glade og de sørgelige Minder skal der fredes om, og ikke mindst om de sidste; thi de indeholde som oftest den bedste, om end den bitreste Lære for Fremtiden.

Hverken Folk eller Individet glemme saa let, som Mange ville mene; men der kan være Tider, da baade de Enkelte og hele Folkeslag ile saa rask henad Livets

Vej, at de knap have Tid til at se tilbage. Man synes næsten at ville løbe fra sin Fortid, der, tilsyneladende uden at høres, raaber: tag mig med, tag mig med; gjøre I det ikke, ville I fortryde det bittert. Man har ikke Tid til at lytte til Raabet og jager afsted, indtil Kræfterne ere udtømte, og man bliver nødt til at standse, og saa indhentes man af Fortiden og bliver saa nødt til at høre paa dens Bebrejdelser, der ere saa bitre, fordi de ere saa vel begrundede.

Tør man virkelig begynde en Artikel, der skal handle om Landboliv og Landboforhold, saa højtidelig? Tør man virkelig tale i saa høje Toner til jævne Landbrugere, til sobre Godsejere, Proprietærer og Bønder, der vente og have Ret til at vente paalidelige Oplysninger om nye Redskaber, nye Fremgangsmaader, nye Produkter og deres Priser? Og hvorfor ikke? Alle kunne have godt af at summe sig lidt og se sig tilbage. Der turde ellers være dem, som glemte, at det danske Landbrug og Landboliv ogsaa har en Fortid, som ogsaa vil tages med. Man burde vel ikke glemme, at vort Landboliv ogsaa har en Historie, og at i den historiske Udvikling forholder Fremtid sig til Fortid, som Høst til Udsæd. Himlen er meget højt over Jorden, men selv i sin daglige Dont kaster Landmanden forventningsfulde, spejdende Blikke op til denne høje Himmel, som skal give ham Regn og frugtbare Tider.

Ikke engang hundrede Aar behøve vi at gaa tilbage i Tiden for at finde en Udvikling og Omvæltning i vore Landboforhold, som maa forbavse Betragteren ved deres Betydning og Omfang. Vi have vel endnu som for hundrede Aar siden Godsejere, Proprietærer, Gaardmænd, Husmænd og Inderster; men Forskjellene mellem nu og

da ere dog saa store, at det kunde synes, som var det kun Benævnelserne, ikke Stillingerne vi have bevaret.

Vi have jo endnu Godsejere, men de udgjøre ikkun en faatallig Skare i Sammenligning med dengang, da næsten al Landets Jord var i Godsejeres Hænder. Er Tallet paa Godsejerne svundet ind til en ringe Størrelse, saa er deres Magt og Betydning undergaaet en vel saa stor Forandring. Godsejeren eller Herremanden, som han da almindeligst benævnedes, var i Virkeligheden Bondens Herre, ikke blot Herre over hans Tid og Flid, men i Virkeligheden over hans Person. Bonden var stavnsbunden og som saadan Herremandens Godtbefindende undergiven næsten i Et og Alt, og det var adskillig mere end Navneværdi, det var Virkelighed. Bonden var hoveripligtig, det vil sige forpligtet til at yde et Hoveri, som var aldeles ubestemt, og i Virkeligheden ofte blev ubegrænset, især naar Bonden ikke havde sin Gaard altfor langt fra Hovedgaarden. Som hoveripligtig maatte Bonden ikke blot drive og dyrke Hovedgaardens Jord, men forrette en Mængde Arbejder, der sled ham og hans usle Heste op. Han maatte skove, sætte Diger, rydde Overdrev, forrette Ægtekjørsler o. s. v. Faldt det Herremanden ind at bygge eller ombygge sit Herresæde, blev det i Hovedsagen Fæstebønderne, som maatte udrede alle Kjørslerne og saa godt som alt det Arbejde, hvortil der ikke krævedes øvede Haandværkere. Den, der viste Opsætsighed, kunde Herremanden tvinge paa mange Maader, blandt hvilke Udskrivningen til Krigstjeneste indtog en fremragende Plads. Herremanden var som sagt næsten uindskrænket Herre paa sit Gods. Han havde en Magt, som næsten ikke lod sig bruge, uden at misbruges. Dens fulde Brug var i sig selv et Misbrug. — Stavnsbaandet

er nu et Sagn, den vilkaarlige Udskrivning forsvandt med saa mange andre Vilkaarligheder, og Hoveriet træffes kun hist og her som en Særhed, der minder, men ogsaa kun minder om Fortiden, og som er saa svag en Skygge af Fortidens Hoveri, at Vedkommende knap ere enige med sig selv, om det er Umagen værd at faa det afløst. Herremanden er fra at være en vældig Herre og Hersker bleven slet og ret Ejendomsbesidder, og det er ikke ganske uden Grund sagt, at ville Fæsterne lade deres Godsejere i Fred, vil han nok lade dem i Fred. Den, der for Tiden med sænket Landse farer løs imod Godsejerne, bekæmper en blodløs Skygge, og minder ikke saa lidt om Don Quixote.

Og hvo vilde i vore Dage gjenkjende den forpinte, forknytte og sløve Fæstebonde fra hine Dage i vore Dages Gaardmand, der maaske er Formand i Sogneraadet, Medlem af Amdsraad og Rigsdag, og som hverken det ene eller det andet Sted er tilbøjelig til at lægge Dølgemaal paa sin Mening, allermindst af den Grund, at den er modsat hans Godsejers. Er Forskjellen stor imellem hin og vor Tids Bønder, saa er den ikke mindre imellem hin Tids Bøndergaarde og Besætninger og dem, vi nu have for Øje. Og med Jorden er det det samme. Hvor man endnu langt ind i dette Aarhundrede saa store Strækninger, der stode under Vand den hele Vinter og langt ud paa Foraaret, stundom det hele Aar, ser man nu frodige Marker, og selv hin Tids bedste Jorder vare ofte saa sure og saa fulde af Græsrodde og andet Ukrud, at Sæden kvaltes deraf. Godt var det, om Jorden fik sin Pløjning nogenlunde i rette Tid, og det var ikke saa ualmindeligt, at man langt ind i December endnu sled med at faa Vintersæden i Jorden, medens man langt

ind i Foraaret maatte vente paa, at Vandet kom af Jorden for at komme til den. Overalt mangelfuldt Afløb, overalt Mangel paa Grøfter til at tage Vandet. Sent saae man, sent høstede man, ofte saa sent, at Efteraarets Regnskyl fordærvede Kornet, der endnu stod paa Marken. Intet Under, at Afgrøderne vare smaa og slette, intet Under, at Priserne aldrig kunde være synderlig høje. Og naar saa denne Sæd skulde bringes til Kjøbstaden for at sælges, kunde de ynkelige Heste paa de forfærdelige Veje kun trække nogle faa Tønder. Ja, Hestene vare smaa og usle, men hvorledes kunde det være anderledes, naar de ofte maatte søge Føden i Marken midt om Vinteren. Af saadanne Krikker havde en almindelig Bondgaard gjerne en 8—10 Stykker, som i Pløjetiden da alle bleve spændte for den tunge Hjulplov, som de trods deres Mængde havde ondt nok ved at trække. Køerne vare naturligvis ikke bedre og ikke bedre forede, smaa, langhaarede eller skaldede Stakler, der bleve saa slet fodrede, at de henad Foraaret ikke kunde rejse sig uden Hjælp; men saa kunde man ogsaa købe, hvad man kaldte en god Malkeko, for 10—12 Rdl., og det selv langt ind i dette Aarhundrede. Og de andre Priser svarede hertil. 1 Æ Smør kunde kjøbes for 10—12—14 β, 1 Td. Havre for 6—7 ℥, 1 Td. Byg for en halv Snes Mark og 1 Td. Rug for 12—14 ℥. Slige Priser ligge ikke uden for Mands Minde. Naa, Varerne vare derefter; det var just ikke, hvad man kunde kalde gode Markedsvarer.

Men var der stort Andet at vente? Foruden af Stavnsbaand, Hoveri, vilkaarlig Udskrivning til militær Tjeneste, trykkedes Bonden maaske endnu haardere af et andet Baand. Det var Fællesskabet. De, der elske Socialisme og Kommunisme, kunne her fryde sig over et

Slags Socialisme, bragt til Anvendelse paa Jorden. En Bondebys Jorder dreves i Fællesskab af Byens Bønder. Ingen kunde staa sig ved at gjøre noget synderlig ved Jorden eller sætte noget paa den, da han aldrig kunde gjøre Regning paa at høste Frugten af sit Arbejde og Udlæg. Den Drift, det større Flertal fandt for godt at anvende, maatte den Enkelte følge. Den enkelte dygtige og arbejdsomme Mand kunde Intet udrette, uden at han kunde faa den hele tunge, træge Masse med sig, og hvorledes skulde vel den Enkelte kunne det? Lænk en hel Mængde Mennesker sammen og lad det bero paa paa dem selv, hvor hurtig de ville gaa frem; behøves der da mere end et Par træge Naturer imellem dem, for at hindre ethvert raskt Fremskridt! De ville ikke selv gaa frem uden at de trækkes og drages, og med hele deres Vægt tynde de paa de andre. Den Kompagnichef, der vilde bedømme sit Kompagnis Marschdygtighed og øvrige Udholdenhed efter et Par af de kraftigste og flinkeste Soldaters Kræfter, vilde, naar det gjaldt, komme sørgelig tilkort. Kompagniet kan kun, hvad det store Flertal formaar, og selv naar man ikke stiller sine Fordringer ud over dette, maa man være beredt paa at have en Del Efternølere, saa ofte det kniber. Men det Fællesskab, hvorom vi her tale, var saa forfærdelig trykkende, fordi man altid maatte have Alle, selv de Ynkkeligste med. Alt Fællesskab og Ligestilling berøver den Enkelte hans Personlighed i den paagjældende Retning. Hans personlige Dygtighed kan ikke faa Lov til at ytre sig, uden at de Andre tillade det, og disse Andre ville være utilbøjelige til at give ham denne Tilladelse i samme Grad, som hans Dygtighed er dem overlegen og fremmed. Fællesskabet er forlængst ophævet, men dets Skygge hviler

endnu mørk over de fleste Egne. I det Standstyranni, der saa ofte forhindrer den enkelte Bonde i at handle selvstændig og uafhængig, er Fortidens Fællesskab tydelig nok at spore. Aller farligst for selve Bondestanden og for det Samfund, hvortil den hører, bliver dette Standstyranni, naar det lykkes fremmede Agitatorer at styre og at lede dens Stemninger og Attraer.

Af den hele Landbefolkning er Husmands- og Indsikkerklassen maaske den, som mindst har vundet i Tidernes Løb. I de trange Tider, da der var Nød og smaa Kaar baade paa Herresædet og i Bondegarden, delte Husmænd og Indsikker sædvanligvis Skjæbne med de Andre. Men det er et stort Spørgsmaal, om de ikke — baade Husmand og Inderster — dengang vare forholdsviis bedre stillede end nu. Den egenlige Penge-løn var jo ganske vist meget ringe, men den meste Løn blev dengang ydet in natura, og de første Livsfornødenheder vare i Reglen utrolig billige. Landets Produkter stode i en lav Pris og vare ofte til den Pris knap afsættelige. Man var derfor ikke meget tilbøjelig til at knibe paa dem, og ved Siden af den største Pungenød herskede derfor ofte en ødsel Flothed med Alt, hvad Jorden frembragte. Hverken Stegegris eller Gaasesteg vare dengang saa farlig store Rariteter. I Byerne købte man endnu i Tyverne ganske almindelig en Stegegris for 3—4 Mk. Dermed skal det ikke være sagt, at Husmænd og Inderster levede af Gaasesteg og Stegegrise; men den almindelige Flothed kom dem dog saa meget tilgode, at Kjød, Flæsk, Mælk og Æg ikke vare saa uoverkommelige Gjenstande, som de nutildags ofte ere. Heller ikke Brændsel sparede man paa, og i den Retning har vor Landalmue endnu ondt nok ved at vænne sig af med den nedarvede

Flothed. Befolkningen var tynd, og navnlig var den Klasse, hvorom her er Tale sammenlignelsesvis meget faatallig. Følgen heraf var, at Husmændene endnu ikke tænkte paa at udstykke deres Huse til Lejeboliger for 2—3—4 andre Familier, hvad nu saa almindelig er Tilfældet. Under slige, tildels primitive Forhold, er Arbejds-klassen paa Landet altid forholdsvis godt stillet.

Endnu have vi som sagt Herremænd, Gaardmænd, Husmænd og Indsiddere, og et løst Blik paa det hele Landboliv vilde maaske ikke opdage væsenligt Nyt i det Billede, man nu har for sig. Grundtrækkene ere der; men det er ogsaa det Hele. Nøjere Betragtning vil vise, at Forskjellen er uhyre. Landbefolkningen bestod egentlig ikke af de nævnte Klasser i den Forstand, som de nu tages. Den dannede afsluttede Helheder og Grupper. Disse Grupper dannedes af Godserne, af hvilke Husmændene og Gaardmændene udgjorde ligesaa væsenlige Dele som Godsejerne. De delte og maatte til en vis Grad dele Skjæbne i gode og onde Tider. Især i de onde Tider mærkedes det, hvor stærkt det Baånd var, der knyttede dem sammen. Der var Aar, da Bonden hverken betalte eller kunde betale Skatter eller Tiende, og da Herremanden ovenikjøbet ofte maatte forstrække ham med Brødkorn og Sædekorn; og paa denne Tid var dog Herremandens egen Pungenød ofte saa stor, at han havde ondt ved at holde sig Creditorerne fra Halsen, og mangan en Gang, naar de bleve ham for nærgaaende, eller Amtstuen skulde have Skatterne, maatte Forvalteren sætte sig til Hest og ride Nat og Dag fra Gaard til Gaard, for om mulig hos Bønderne at skillinge et Par hundrede Daler sammen af de Tusinder, der stode og fik Lov at staa som Restancer. Naar man nutildags maler den

Tids Landboliv og Landboforhold, er man meget stærk i at anlægge de mørke Farver. Man kan ikke skildre den Tids Godsejer sorte nok. Man glemmer de mange Godsejere, som, heller end at være haarde imod Bønderne, gik fra Gaard og Gods, og som underkastede sig Savn og Indskrænkninger, man i vore Dage vilde finde utaalelige. Uden rigtig at vide, hvad man taler om, kaster man Skyggen af en stor Mængde Fejl og Lyder, som vare Tidens, over paa en enkelt Klasse. Ja, ganske vist var den personlige Behandling, som Bonden var Gjenstand for, ofte raa og brutal, men den samme Herremand, som om Formiddagen havde svunget Ridepiskan over Bonden paa Hovmarken, sendte ham saa maaske om Eftermiddagen en Tønde Brødkorn eller en Ko, for at hjælpe ham ud af hans Nød. Man glemmer rent, at Haardhed, Raahed og Brutalitet endnu hørte til Dagens Orden. Forældre fordrede af deres Børn en, til Underdanighed grænsende, Lydighed og Hørighed, og Mangelen herpaa blev ofte straffet med, hvad man nok kunde kalde Grusomhed. I Skolerne straffedes Børn med en oprørende Strængthed for de ubetydeligste Forseelser, for en fejl Accent eller en ligesaa ubetydelig Fejl. — Spidsrod, Kagstrygning, Gabestok, Brændemærkning og lignende barbariske Straffe anvendtes i en utrolig Udstrækning. Og saa glemmer man ogsaa, at man havde Landbolove, som syntes at være skabte for at gjøre Herremanden til Bondeplager. I en Tid, da Landet var saa folkearmt, at Menneskene knap vare at opdrive til de nødvendigste Arbejder, og da Landbruget kun gav Møje, Slid og Pengetab, maatte ikke en eneste Gaard nedlægges, hvor meget saa end Godsejeren tabte ved at holde den besat og i Drift. Han kunde ikke sige: I maa gjerne tage

Gaardene, naar jeg maa slippe for at betale Skatter og Afgifter. Nej, han indestod for den enkelte Bondegaard med sit hele Gods. Godsejeren skulde indestaa for det unge, krigsdygtige Mandskabs Tilstedeværelse paa Godset. Kunde slige Love andet end gjøre Fortræd? — Vil man være nogenlunde retfærdig, maa man bedømme en vis Tids Samfund under Et og fremfor Alt ikke lægge alle Tidens Fejl og Mangler ved en enkelt eller enkelte Klassers Dør. Og ligesaa vigtigt er det, saa vidt mulig at skjelne imellem de Fejl og Misgreb, der ere en mere eller mindre nødvendig Følge af Institutioner og Love, og dem, som ere aabenbare Karaktertræk og Ejendommeligheder hos Folket; thi det er dog i det Højeste ikkun halvt sandt, at Folkene ikke ere bedre end deres Institutioner, og at de altid have fortjent deres Skjæbne. Hverken i Folkenes eller i Individernes Liv tør man sætte Held og Uheld som Maalestok for Fortjeneste eller Værd.

De Grupper, som Godserne danne, ere nu kun faa, og hvor længe disse faa Godser kunne faa Lov at holde sig, er vanskeligt at sige. I Steden for disse Grupper har man faaet mere eller mindre skarpt adskilte Klasser, af hvilke Gaardmænd, Husmænd og Indsiddere danne Bondestanden, der i sin Egenskab af Stand trues af store Farer. De større Landejendomsbesiddere danne en Klasse for sig. Men uagtet disse Klasser ofte nok optræde skarpt imod hinanden, ere de dog intet mindre end skarpt begrænsede, og for hver Dag, der gaar, sløjfes disse Grænser mere og mere af Udstykningen, og ethvert Forsøg paa at begrænse dem bliver mere eller mindre vilkaarligt. Imellem den lille Proprietærgaard og den store Bondegaard er Grænsen lige saa imaginær, som imellem den lille Bondegaard og Bolsstedet eller Huset

med $7\frac{7}{8}$ Skpr. Hartkorn og som imellem Huset med $\frac{1}{2}$ Album Jord og det jordløse Hus. Ikkun imellem Besidderen og den aldeles besiddelsesløse Indsidder kan Grænsen paa en vis Maade kaldes virkelig; men Virkeligheden er dog ikke større, end at man kan overse den i Livet, hvor Besidderen af den jordløse Rønne ikke er bedre, ofte ikke engang saa godt stillet som Indsidderen, han deler den med. Det tidligere saa faste Begreb, Bondegaarden, er nu intet mindre end fast og betegnende, og ihvorvel Gaardmandsklassen endnu er en Magt, den vældigste i Samfundet, er den dog stærkt ifærd med at opløse sig selv. Gaardene tiltage nu stærkt i Antal, men paa Størrelsens Bekostning. Fortsætter Bevægelsen sig med samme Hastighed, turde den Tid ikke være saa meget fjern, at de aftage baade i Antal og Størrelse, saa at Stederne med under 1 Td. Hartkorn blive de fremtrædende blandt Jordbrugene.

Stavnsbaand, Fællesskab og ubegrænset Hoveri trykkede Bondejorden og dens Bruger forfærdelig. Det var intet Under, at der ikke kunde være Tale om Fremskridt med saadanne Baand paa Jorden. Disse Baand løstes alt i det foregaaende Aarhundrede, og det var særlig den store Landbokommissions Fortjeneste, at de løstes paa en saa tilfredsstillende Maade. Den nævnte Kommission havde i mange Retninger et aabent Blik for Landbrugets Tarv, og Regjeringen var paa den Tid særdeles beredvillig til at gaa ind paa dens omfattende Forslag. I en enkelt Retning gik den endog et Skridt videre end Kommissionen og tilstod en større Sammenlægningsfrihed end den af Kommissionen foreslaaede. Men denne Indrømmelse blev faktisk tagen tilbage i Begyndelsen af dette Aarhundrede.

Samtidig med Landbokkommissionens Virksomhed begyndte en anden Anskuelse at gjøre sig gjældende, nemlig den, at paa Bondejorden var Selvejerbruget i alle Retninger at foretrække for Fæste, Forpagtning og enhver anden Lejemaade. Den var en af de mange Ytringer af hin Tids Filanthropi, som man ikke kan frikjende for en stærk Tilsætning af Sentimentalitet. Denne Anskuelse om Selvejerbrugets vidundergjørende Virkninger fik paa den Tid en saa almindelig Tilslutning, fordi den passede saa godt ind i de gængse idylliske Forestillinger. Her i Landet blev den først fornemmelig adopteret af Regjeringen, som næsten uden Vederlag overdrog Bønderne paa de kongelige Godser i Kronborg og Frederiksborg Amter deres Gaarde til Selvejendom. Her lykkedes Forsøget, næsten over Forventning, medens det paa andre private og, saa vidt os mindes, ogsaa kongelige Godser mislykkedes saa aldeles, at vedkommende Godsejere maatte hæve Overenskomsten og atter modtage Gaardene og deres Ejere som Fæstegaarde og Fæstere. Tiderne var igjen blevne saa mørke og strenge, at man ganske lagde Selvejerspørgsmaalet og mange andre lignende Spørgsmaal tilside for en lang Aarrække, og da man atter optog Spørgsmaalet om Selvejendom, var det hovedsagelig fra et politisk Standpunkt, man satte Sagen i Bevægelse. Men forinden denne Bevægelse rejstes, var i al Stilhed en stor Mængde Bøndergods, navnlig i Jylland, overgaaet til Selvejendom, men ubetinget af økonomiske Grunde. Under den almindelige Kapitalmangel og under det Tryk, der endnu hvilede over vort Agerbrug, fandtes der nemlig ikke ret ofte Kjøbere til store samlede Godser. Der fandtes derimod en Del snilde Spekulanter, iblandt dem nogle Tyskere, som efter at have forvisset sig om, at

Bønderne kunde og vilde købe deres Gaarde, købte Godset for i samme Øjeblik at afhænde Bøndergodset. Disse Spekulationer lykkedes ofte saa godt, at Kjøberne havde Hovedgaarden med dens Tilliggende af Agerjord, Eng, Skov o. s. v. for en fabelagtig billig Pris. Den Bevægelse til Fordel for Selvejendom, som vi kjende, var i sin Oprindelse og sit Formaal af en social politisk Karakter, og som social politisk Bevægelse har den i stor Udstrækning sejret i Kampen, al den Stund det kun er en forholdsvis ringe Del af Bondejorden, som endnu er under Fæstetvang.

Det er altid forekommet Indsenderen, at den ovennævnte Landbokommission betydelig vilde have forøget sine virkelig store Fortjenester, dersom den havde kunnet løse og virkelig havde løst Fæstespørgsmaalet paa en heldig Maade. Men for saa vidt dens Tanker have beskæftiget sig med Spørgsmaalet, er det rimeligt at antage, at Selvejendoms læren havde dens Sympathier; thi netop paa den Tid havde som sagt denne Lære sine Tilhængere blandt næsten alle Philantroper, hvad enten de vare Statsmænd eller ej. Menneskets medfødte Fortræffelighed hørte med til hin Tids philanthropiske Ideer, og man var overbevist om, at denne Fortræffelighed vilde udvikle sig til sit fuldeste Maal af Pligtopfyldelse, Arbejdsomhed, Sparsommelighed og alle andre sociale Dyder hos den bondefødte Jordbruger, naar han fik fuldstændig Ejendomsret over Jorden. Havde Kommissionen derfor foreslaaet noget afgjørende Skridt, vilde det vist have været til Fordel for Selvejendommen. Regjeringen behøvede imidlertid ikke nogen særlig Opmuntring i den Retning; Selvejendommen havde dens fulde Sympathi, og havde Tidernes Ugunst ikke lagt Hindringer iverfor, vilde Selvejendom og

Arvefæste være blevet fremmet i langt højere Grad, end det skete. Det havde maaske ogsaa været heldigere for Landet i det Hele, dersom Tidsforholdene dengang havde tilladt en saa storartet Overgang fra Fæste til Selvejendom som den, der har fundet Sted i vore Dage. Dels paa Grund af Agerbrugets lave Standpunkt, dels fordi Landet var forholdsvis tyndt befolket, var der ingen stor Tilbøjelighed til at købe eller paa anden Maade komme i Besiddelse af Bondejord. Faa eller Ingen tænkte da paa at hjælpe sig ud af sine Forlegenheder ved at sælge større eller mindre Stykker af sin Jord, af den simple Grund, at Ingen vilde købe slige Smaastumper, som ovenikjøbet skulde forsynes med nye Bygninger. Jorden blev ikke dengang betragtet som et Levebrød, der ikke var Mage til, hvad Tilfældet er nu. — De nye Selvejergaarde vilde have faaet Ro og Tid til at skabe en sund Tradition, fra hvilken Udstykning og Sønderlemmelse var udelukket. Paa anden Maade lader sig heller ikke forklare den Trofasthed, hvormed man holder fast ved den udelte Ejendom i de gamle Selvejerdistrikter i Sammenligning med dem, vor Tid har skabt. Den Masse Selvejendom, som vore Dages politiske Agitation har skabt, er kun bleven mulig paa Basis af og ved Hjælp af Udstykning. Dens Tilblivelse ved Hjælp af Udstykning er ifærd med at skabe en Tradition, som idelig peger paa Udstykning som den sikreste, letteste og hurtigste Tilflugt, hvad enten Spørgsmaalet gaar ud paa at skaffe Børn i Vej eller paa at hjælpe sig ud af en Pengeknibe.

Aldeles forbigaaende Stemninger og Rørelser have ofte en Indflydelse paa Omraader, hvorfra netop flygtige Stemninger burde være udelukkede, fordi Udviklingen der bør ledes af grundig Erfaring og klart Fremsyn. Det

foregaaende Aarhundredes idylliske Sentimentalitet udtalte sig afgjort til Gunst for Selvejendom. Til den landlige Idyl med kjæle Hyrder og Hyrdinder hørte som en Nødvendighed Selvejendommen, hvis Ejer naturligvis altid maatte være og var en ædel, mandig, selvstændig Natur, der i sit Hus og paa sin Jord var glad og god, fordi han var uafhængig, og uafhængig, fordi han var glad og god. Det var jo saa sødt og yndigt Altsammen. Da vore Dages politiske Agitation optraadte paa Scenen og saa sig om efter Agitationsmidler, vidste den ikke bedre end at optage hin Idyl. Og den tog Idyllen hel og holden som den var. Man kunde saa prægtig sætte Følelserne i Bevægelse ved at opdiske de gamle Historier om Herremands-Tyranni, om Træhest, Hundepisk, Hundehul, og blodig Udsugelse; raat Hovmod og fornem Ringeagt paa den ene Side og tilsvarende Elendighed, slavisk Ydmyghed og krybende Underdanighed paa den anden Side. Hvad gjorde det til Sagen, at de Tilstande, man fremmanede, tilhørte en længst forsvunden Tidsalder, som man ikke engang havde gjort sig den Ulejlighed at kjende eller forstaa rigtig? Hvad gjorde det til Sagen, at det virkelige Forhold var det, at Herremanden i Reglen var nok saa afhængig af sine Bønder, som disse af ham, at Fæstebonden endnu den Dag i Dag paa de allerfleste Godser sidder for saa lave Afgifter, at det aldeles maatte misbilliges, dersom ikke en smuk Følelse fra Godsejerens Side laa bagved; og hvad gjorde det til Sagen, at Omgangen imellem Herremand og Bonde netop paa den Tid var saa jevn, ligefrem og hjertelig, at Kjøbstædernes Matadorer i deres Omgang med deres Undergivne og de lavere Stillede, kunde have haft godt af at følge Exemplet? Man optog som sagt Idyllen; men man gik endnu

et Skridt videre og paastod, at Selvejendom og kun Selvejendom var og kunde være Landet tjenlig, og at Land og Landbrug aldrig kunde eller vilde skride frem, uden at al Bondejord blev Selvejendom; det vil sige Selvejendom i de daværende, tilfældige Bondebrugeres Hænder. Det blev Tidens Hoveddoktrin, som tillige med Frihandel og fri Konkurrence skulde lyksaliggjøre Folk og Land.

Der existerer ikke og allermindst paa et saa stort Omraade som et Lands hele Agerbrug slige ufejlbarlige Regler for Kræfternes og Arbejdets Ordning og Fordeling. Det er urimelig at ville paastaa, at en eneste Brugsmaade under alle Omstændigheder og til alle Tider skulde være at foretrække for alle andre. Livets Grundvæsen ytrer sig i en saadan Mangfoldighed af Evner, Kræfter og Tilbøjeligheder, at Mange og Meget vil gaa tabt, dersom man forsøger at tvinge denne Mangfoldighed ind under en eneste fast Regel. Skal ikke Meget gaa til Spilde, maa der være Plads ikke blot for de store og middelstore Evner og Kapitaler, naar og hvor de findes forenede, men ogsaa for de smaa Evner og Kapitaler; men først og fornemmelig maa der drages Omsorg for, at de større og mindre Evners Anvendelse og Virksomhed ikke ubetinget gjøres afhængige af Kapital og Formue i egen Haand. Kapital og Dygtighed maa ikke saaledes lænkes sammen, at Dygtigheden, selv den største, bliver uanvendelig, naar den ikke raader over Kapital, allermindst naar Talen er om saa uhyre Interesser som dem, der ere knyttede til et Lands hele Agerbrug. Et Lands Jord er Folkets Fælleseje, og skal Land og Folk komme til sin fulde Ret, maa ingen Kraft eller Dygtighed være udelukket fra den. I Fæstejorden, som her er Tale om, havde

hele den danske Bondestand en Medejendomsret, og igjennem Bondestanden, i hvilken Ingen er eller har været forhindret fra at indtræde, var hele det danske Folk Medejer. Der skete derfor formentlig den danske Bondestand i sin Helhed og med den det danske Folk en stor Uret, ved at overdrage denne Fæstejord med fuldstændig Ejendomsret til den tilfældige Bruger, som i Øjeblikket var Fæster. Det var at begunstige en enkelt Slægtfølge af Brugere paa en uretfærdig Maade og paa alle Udenforstaaendes Bekostning. Selv den mest konservative Godsbestyrelse maa dog nu og da overgive en Fæstegaard i en ny og for Gaarden fremmed Families Hænder, snart fordi den hidtilværende Fæsterfamilie er uddød eller kun efterlader sig mindreaarige Børn, snart fordi paagjældende Familie har ført sin Husholdning saa slet, at ingen af dens Børn har de fornødne Pengemidler eller den fornødne Dygtighed til at overtage Fæstet. Det er dog ikke saa ganske faa, forholdsvis ubemidlede unge Mænd, hvem Fæstegaardene aabnede en Udsigt til Virksomhed og Livsophold. Og heri i den Omstændighed, at fra det Øjeblik af, at al Fæstejord er gaaet over i Selvejerhænder, er enhver Landbruger, der ikke kan raade over en Kjøbesum, udelukket fra Landbrug undtagen som underordnet Medhjælper, det vil, naar Talen er om Bøndergaarde, sige Tjenestekarl; i den Omstændighed ligger der en Uret, og herved er der sket det danske Folk en slet Tjeneste. Det vil føles i en saa meget højere Grad, som Landet i det Hele kun har nogle faa hundrede større Ejendomme, der egne sig til Forpagtning, af hvilke mange naturligvis ville blive drevne af Ejerne selv. Det er imidlertid først i næste Generation, at man vil føle den fulde Virkning heraf, om den end allerede nu lader sig mærke.

Den Lænke, der bandt Bonden til Fødestavnen, var brudt, ligesom den, der ved Fællesskabet sammenkjædede den hele Bondestand til tunge, træge, næsten ubevægelige Grupper. Det ubestemte, ubegrænsede Hoveri, der gjorde Bonden usikker og ubestemt i al hans Gjerning, fordi det var Herre over hans Tid og Kræfter, var ogsaa ophævet. Bonden var i Virkeligheden bleven sin egen Herre i alt Væsenligt, og Alt, hvad der var gjort, havde til Hensigt, at gjøre ham til en fri Mand. Men der manglede endnu Noget, for at gjøre ham fuldstændig fri. Fæstebaandet lagde et Baand rigtignok nærmest paa Jorden, men derved ogsaa paa Jordens Ejer og Bruger. Her fattedes altsaa endnu Frihed til at slutte Overenskomster og Frihed til at benytte Jorden, som man fandt det tjenligst. Selv om Bonde og Herremand nok saa meget kunde være enige om at ønske en anden Lejemaade end Livsfæstet eller 50aarig Forpagtning, saa maatte de dog holde sig til Lovens Bydende, der forbød enhver anden Slags Bortleje end de nævnte; og hverken Bonde eller Herremand kunde nedlægge eller sammenlægge Bøndergaarde. I den sidste Retning gjorde, som alt bemærket, Landbokommissionen en Indrømmelse, som Regeringen for en Tid endogsaa udvidede, men i det Hele og Store holdt man fast paa Fæstelovgivningens Bydende. Hvad man gjorde, gjorde man visselig for at beskytte Bondestanden; men denne Beskyttelse maatte, som enhver anden Beskyttelse, holde Bonden i en vis Umyndighedstilstand og skjænke ham et Fortrin, han ikke selv havde erhvervet sig. Da man var i Færd med at frigjøre, skulde man ogsaa have givet større Akkordfrihed og navnlig tilladt ogsaa Forpagtning paa et ikke altfor kort Aaremaal f. Ex. 20 til 25 Aar. Livsfæstet vilde vel saa efterhaan-

den være bortfaldet og være blevet afløst snart af Forpagtning, snart af Selvejendom. Forpagtning er langt bedre end Livsfæste og Selvejendom skikket til at holde Jordbrugeren aarvaagen og driftig. Forpagteren af Bondegaarden vilde neppe have skiftet ret hyppigt, men hans Forbliven paa Gaarden vilde have krævet mere Flid og Paapassenhed. Man burde formentlig ogsaa i det Mindste have holdt fast ved den en Gang tilstaaede Sammenlægningsfrihed, dersom man ellers var bange for at tilstaa en almindelig Frihed i denne Retning. Der var saa megen mere Grund dertil, som man netop den Gang saa ivrig opmuntrede til at udstykke baade Hovedgaardsjord og Bondejord til Huse med et Jordtilliggende af 2, 3, 4 Tdr. Land.

Selv da Landbobevægelsen atter begyndte i vor Tid, havde man vistnok handlet besindigere og mere i Overensstemmelse med sunde økonomiske Anskuelse, dersom man var gaaet Frihedens Vej og havde tilstaaet større Akkordfrihed og større Sammenlægningsfrihed og ikke sat Gemytterne i saa lidenskabelig Bevægelse for en eneste Brugsmaade, nemlig Selvejerbruget. Man kunde jo have iagttaget al mulig Varsomhed ved f. Ex. foreløbig ikke at tillade Forpagtninger under 20—25 Aar og ved at holde Sammenlægningsfriheden indenfor visse Grænser. Man vilde paa den Maade have sikret Landbruget baade større Kapital og større Dygtighed, og ikke, som Tilfældet har været, kastet uhyre Summer bort paa en Udstykning, uden hvilken Overdragelsen til Selvejendom mange Steder er umulig. Men det skulde nu ikke saa være. Partipolitik besvarede et Spørgsmaal, som kun burde have været besvaret af den sociale Økonomi. Det var politisk Agi-

tation, der afgjorde Sagen; thi for den største Del af Landets Bondejord er den afgjort.

Stiller man sig nu paa de tilstedeværende Forholds Standpunkt og kaster Blikket ud i Fremtiden, aabenbarer der sig allerede visse Kjendsgjæringer, for hvilke man hverken kan eller bør lukke Øjnene. Allerede 1860 stillede Forholdet sig saaledes, naar man tager de foregaaende 25 Aar for sig, altsaa fra 1834:

Ejendomme paa over 8 Tdr. Hrtk.	ere aftagne med 26,6 pCt.
— — 8 til 4 — — — —	4,8 —
— — 4 — 1 — — —	tiltagne — 26,6 —
— — under 1 — — — —	54,7 —

Bevægelsens Retning er her kjendelig nok. Antallet af de større Gaarde er aftaget betydeligt, og Antallet paa de mindre og paa Husene er tiltaget endnu stærkere. Betragter man blot Tiaaret 1850—60 stiller Forholdet sig saaledes:

Ejendomme paa over 12 Tdr. Hrtk.	ere stegne med 2,9 pCt.
— — 12—8 — — —	aftagne — 11,2 —
— — 8—4 — — —	5,8 —
— — 4—2 — — —	tiltagne — 7,9 —
— — 2—1 — — —	18,9 —
— — under 1 — — —	25,6 —

Hvorledes ville Tallene stille sig ved næste Optælling? Der er ingen Grund til at antage, at den stærke nedadgaaende Bevægelse er aftagen siden 1860. Tvertimod synes Alt at tyde paa, at Udstykningen gaar raskere og raskere for sig. Det er muligt, at enkelte af de ældste Selvejerdistrikter i saa Hensende gjøre en Undtagelse, men hvad de yngre og yngste angaar, da gaar Sønderlemmelsen rask for sig. Naar, som det ses, Ejendom-

dommene paa over 12 Tdr. Hartkorn ere stegne med næsten 3 pCt., saa er det kun sket paa Gjennemsnitstørrelsens Bekostning. Om de smaa Gaarde gjælder det, at de aftage i Størrelse samtidig med, at de tiltage i Mængde. Det vil neppe undre Nogen at erfare, at der er mange Sogne, i hvilke der ikke er en eneste Gaard, som har bevaret sin tidligere Størrelse. Vi skulle nu betragte de enkelte Grupper noget nærmere.

Hvad nu den første Gruppe angaar, Ejendommene paa over 12 Tdr. Hartkorn, da kan Enhver, som ved, at deres Gjennemsnitstørrelse i Jylland er c. 32 Tdr. Hartkorn og paa Øerne 23 Tdr. Hartkorn, sige sig selv, at der blandt dem findes en Del, som aldrig have været og ikke er andet end store Bøndergaarde, der ogsaa have været og til Dels vel endnu ere i Hænderne paa Mænd af Bondestanden. Mange af dem ere ogsaa i en anden Forstand Bøndergaarde, nemlig forsaavidt som der paa-hviler dem Fæstetvang, naar de ikke drives og bebos af Ejeren selv. Naar man ved, at den oprindelige Bøndergaardsstørrelse mange Steder var 12 Tdr. Hartkorn, er det ikke saa mærkeligt, at der endnu findes en Del af den Slags Bøndergaarde, medens de største Gaarde i denne Klasse høre til de egentlige Hovedgaarde og Avls-gaarde, blandt hvilke der findes enkelte Gaarde paa over 100 Tdr. Hartkorn eller 1000 Tdr. Land. — Der var en Tid, da man, vistnok med Rette, ansaa en Gaard paa 1000 Tdr. Land Agerjord for altfor stor til at dyrkes under én Drift; nu, da det industrielle Agerbrug mere og mere vinder Indpas, og da Brugen af Maskiner bliver mere og mere almindelig, turde Menerne have forandret sig. Naar og hvor man tænker paa at anvende Dampmaskine til Tærskning og Pløjning, der formindskes Udstrækningen

af slige store Ejendomme betydelig, og Nødvendigheden af en Deling af Ejendommen træder stærkt i Baggrunden. Man har allerede begyndt Delingen paa en anden, vel nok saa forstandig Maade, idet man har skilt Mejeriet fra den øvrige Drift. Desuden er der ogsaa andre og det meget væsentlige Grunde, som forbyde Delingen af saadanne Gaarde. Som oftest staar der paa disse Ejendomme meget udstrakte og kostbare Bygninger, ikke blot Avlsbygninger, men ogsaa herskabelige Hovedbygninger af betydeligt Omfang med tilhørende smukke og udstrakte Haver, Driverier o. a. L. For saa vidt Ejeren af en slig Hovedgaard er Majoratsbesidder og som saadan trækker store Indtægter af Fideikommiskapitaler, vil han jo have tilstrækkelige Midler til at betale den høje Husleje, som slige kostbare Bygninger og Anlæg altid betinge, selv om Hovedgaardsjorden ikke hører til de meget store Ejendomme. Men mange af vore største og smukkeste Herresæder ere fri Ejendom, men ligesom Majoraterne beregnede paa at bæres af Indtægterne af et stort Gods. Den Slægt, der bortsælger Godset, vil jo ganske vist have de fornødne Midler til at sidde før en høj Husleje, men ville disse Midler altid være tilstede i den næste Slægt? Kapitalformue, som er uden Baand, forsvinder ofte meget hurtig. Hvor nu ikke Hovedgaardens Jordtilliggende er saa meget større, vil en slig Ejendom let blive en altfor kostbar og byrdefuld Besiddelse for enhver Besidder, som skal leve af den og den alene, og skal den sælges, vil dens Værdi som Værdien af andre Luxusgjenstande være afhængig af mange Biomstændigheder, f. Ex. Gaardens mere eller mindre afsides Beliggenhed, Egnens Skjønhed o. s. v. Har man som nu gode Tider, vil man vel altid finde en Kjøber, men man maa ogsaa tage de

strengt Tider med i Beregningen, og i saadanne er man nødt til at se nøje paa, hvorvidt Ejendommen virkelig forrenter sig. Et sligt Misforhold imellem Bygninger og Jordtilliggende er altid en farlig Sag, og Faren vil vise sig, naar de knappe Tider komme. Man vil da faa at se, hvorledes disse smukke Ejendomme, i Hænderne paa Ejere, som ere nødte til at forsømme baade Bygninger og Haver, snart ville blive ødelagte.

Mange ville maaske mene, at Landet nok kan undvære en hel Del af disse store Gaarde, der i deres Tanker dog kun ere Luxusgjenstande. Heri turde man imidlertid tage fejl. Det er ikke uvæsentligt, at der rundt om i Landet findes spredte Landejendomme, der i Alt, hvad der angaar Landbrug, kunne gaa foran og give Exempel, som kunne prøve og optage nye Fremgangsmaader, anskaffe forbedrede Redskaber og forædle Kreaturbesætningen. Sligt kommer alle Landbrugere, men fornemmelig de mindre, som ikke have Raad til at anstille Forsøg med det Nye og Ukjendte, til Gode. Men for at disse større Landejendomme skulde kunne opfylde denne deres Forpligtelse, maa Besidderen, foruden at være en oplyst og tænkende Landbruger, ogsaa være i Besiddelse af de fornødne Midler; thi til at gaa foran og give Exemplet, behøves ikke mindst en vis økonomisk Uafhængighed. Den, der ikke raader over mere, end hvad der netop udkræves til Gaardens tarvelige Drift, hverken kan eller bør udsætte sig for den større Udgift og den Risiko, som Forsøg, selv naar de ere alvorligst overvejede, altid føre med sig. Der kræves altid Forskud, og selv Forsøg, som lykkes efter fuldeste Forventning, koste altid den første Begynder mere, end de ville koste dem, der følge efter. Det er ikke nok at have Gaarde paa

3—4—500 Tdr. Land. Er en saadan Gaard tynget af kostbare Herskabsbygninger og udstrakte Haver, er den kjøbt og drives den med den mindst mulige Kapital, saa vil den høje Husleje og Forrentning af fremmede Penge saaledes binde hans økonomiske Kræfter, at han ligesom den mindste Landbruger maa, hvad Gaardens Drift angaaer, leve af Haanden og i Munden. Skal han oven i Kjøbet i sin daglige Husholdning opfylde visse Standsfordringer, er han meget uheldigt stillet. Det er desto værre alt for meget at frygte, at mange af disse Ejendomme, som oprindeligt ere beregnede paa at besiddes i Forbindelse med Bøndergods, ofte ville komme i Hænderne paa Ejere, der ikke ere i Stand til at opfylde deres Stillings Forpligtelser.

Men de større Landejendomme og deres Besiddere indtage ogsaa i en anden Henseende en vigtig Plads. Saa ædel, styrkende og forfriskende en Virksomhed Landbrug og Jorddyrkning er, saa tør dog Ingen nægte, at denne Virksomhed, saa lidt som nogen anden, i og for sig og alene er i Stand til at vække og tilfredsstille det menneskelige Sinds ædlere og højere Stræben. Den, der saaledes gaar op i sit Landbrug, at han i sine Køer kun ser saa mange Fjerdinger Smør om Aaret, i sine Kalve, Stude og Svin saa og saa mange Lispund Kjød, i sine Plage saa og saa mange Dalere, i sin Mødding saa og saa mange Læs Møg o. s. v. og saa oven i Kjøbet ikke har Øje for Andet i Verden og Livet end Køer, Smør, Kalve, Stude, Svin og Mødding, han kan ganske vist være, hvad man kalder en dygtig Landmand, men vil ved Siden deraf ogsaa være det mest bornerte og i sin Bornethed det mest ubehagelige Menneske. Ikke at se Livet under anden Synsvinkel end den, som har Torve-

priser og Prangerlif til Udgangspunkt, skal neppe hæve eller løfte noget Menneske. Denne Fare for at forse sig paa Jordbrugets mest materielle Side er netop allerstørst i en Tid som vor, da materiel Velvære og Rigdommens ydre Attributioner sættes saa højt, og da man er saa tilbøjelig til i den rigeste Mand at se den bedste Mand. Faren stiger, naar og hvor en Egn hele Jordbrug fordeles imellem lutter Smaafolk, af hvilke de Fleste føre en haard Kamp for Tilværelsen. Under saadanne Forhold kan den hele paagjældende Befolkning komme under den mest sløvende Ensformigheds Herredømme, som kvæler al højere Sands og al højere Stræben. Til at bryde denne forfærdelige Ensformighed, til at vise, at Livet ogsaa har andre Sider, og at materiel Fordel og Nytte ikke er det Eneste, der skal tilstræbes, dertil ere de større Ejendomme vel skikkede, naar saadanne Ejendomme ere i Hænderne paa nogenlunde bemidlede Besiddere. Selv om disse ikke ere i Besiddelse af nogen megen høj Dannelselse, hvad jo hyppig træffes, saa vide de dog i Reglen ret godt, hvad de skyldte deres Plads og Stilling i Samfundet. De kunne aldrig ganske unddrage sig for at betale deres Tribut til Kunst og Literatur. Ikke just Alt, hvad der kan bidrage til at forskjønne og forædle det daglige Liv, finder Vej til ethvert Herresæde, men Noget gjør det i Reglen altid; thi til en vis Grad maa Ejeren følge sine Standsfællers Exempel, og Hus og Have vil altid nyde godt heraf, selv om han just ikke selv er i Besiddelse af mange højere Interesser. Men hvad Godt, vil man maaske spørge, kan den beskedne Bolsmand og Husmand have af et sligt fint og fornemt Naboskab? Usigelig meget. Den, der virkelig kjender Noget til Landboliv og Landboforhold, vil kunne bevidne dette.

Mangen en Blomst, mangt et Frugttræ og mangen en Kjøkkenurt vil være at gjenfinde i Gaardmandens og Husmandens lille Have, naar den i nogen Tid har haft Hjem i den store Herregaardshave. Jagttageren vil opdage mangen en lille Bekvemmelighed og mangt et Husgeraad, som Exemplet paa Herregaarden har indført i Bondens Hus. Madens nettere, sundere og mere velmagende Tilberedning, skyldes ogsaa Herregaardskjøkkenet. Karl og Pige, som har tjent paa Gaarden, har set og lært Ting, som senere komme dem til Gode i deres eget Hus. Men er det Altsammen godt, hvad der saaledes laanes og optages fra Herregaarden? Paa ingen Maade; men hvor er det Sted paa Jorden og hvor er den Kreds af Mennesker, som udelukkende giver det gode Exempel? Og den, der tror, at idyllisk Renhed og Simpelhed i Moral og Sæder er forbeholdt Bonden, og at han kun kan smittes ved Omgang med de Rige og Store, er en Drømmer, som taler om, hvad han ikke ved.

Men den større Landejendomsbesidder har ogsaa en anden Rolle at spille i vort Landboliv. Skal Danmark fortsætte et sundt og konstitutionelt Liv, og ikke ved enhver Lejlighed blive en Kasteboldt for en hvilken som helst snu Agitator, maa Befolkningen kunne tilegne sig en virkelig Opinion angaaende ethvert politisk og socialt Spørgsmaal af nogen Betydning. Men skal denne Opinion blive en Virkelighed og ikke være en tilfældig og flygtig Ytring af lige saa tilfældige og flygtige Stemninger, maa Folket overalt, baade i Kjøbstad og paa Land, have dem, hvorom det kan slutte sig og som kan lede og oplyse det, naar det gjælder vigtige politiske Spørgsmaal. Vi kunne ikke Alle være Politikere. Folkets store Masse er saa optagen af egne Forretninger og Bekymringer, at

det ikke kan ofre synderlig Tid eller Tanke paa Statens Ve og Vel, selv om man ikke i de fleste Tilfælde savnede de fornødne Forudsætninger til uden Andres Vejledning og Oplysning at optræde som Politikere. Derimod kan det med Billighed fordres, at den oplyste Mand, hvis Stilling sikrer ham økonomisk Uafhængighed, ofrer en Del af sin Tid og sine Kræfter paa det Offentliges Vel uden derfor at fordr andet Vederlag end sine Medborgeres Agtelse og Bevidstheden om at have opfyldt sine Pligter mod Samfundet. Ganske vist er man ikke født Politiker, fordi man besidder en større Landejendom; men det er lige saa sikkert, at der er større Rimelighed for at træffe oplyste og økonomisk uafhængige Mænd blandt denne Klasse Besiddere end blandt Bolsmænd, Husmænd og Smaahaandværkere. Dermed skal det ikke benægtes, at man ogsaa i denne Klasse kan træffe udmærket begavede Mænd, der ogsaa til en vis Grad kunne gjøre Fyldest som Politikere; men alene deres Stillings Beskedenhed gjøre dem det vanskeligt at samle deres Medborgere om dem; thi saaledes som Verden en Gang er, vil den store Masse være mere tilbøjelig til at se opad til dem, der foruden disse Evner og Gaver ogsaa besidde en vis Del af denne Verdens materielle Goder, end til En, der i Kaar og Stilling er deres Jævnbyrdige. Ynkeligt vilde det i Sandhed være, dersom i et hovedsagelig agerdyrkende Land den agerdyrkende Befolkning i alle Tilfælde skulde ty til Kjøbstad og Hovedstad for at hente sig sine politiske Ledere og Repræsentanter. Vi tale saa ofte og med saa fornem Ringeagt om Levebrødsmand, hvad vi dog tilsidst næsten Alle ere mere eller mindre; men er der en Slags Levebrødsmand, som man særlig skulde være bange for, saa er det visselig Levebrøds-

politikere, det vil sige Mænd, som ikke have andre politiske Adkomster end den, at de savne et Levebrød, og i mange Tilfælde ere fundne uskikkede og udygtige til enhver anden Gjerning i Livet, Mænd, som aldrig have haft og aldrig ville kunne tilegne sig en politisk eller nogen anden Overbevisning, fordi deres Stræben kun gaar ud paa at sikre sig en Majoritet, lige meget paa hvilken Side, og derfor skifte Meninger lige saa hyppig og lige saa let som de skifte Klæder. Det er den Slags Levebrødspolitikere, som hele Evropa over staar bagved det politiske Klassehad, der truer Samfundets ikke alene rolige Udvikling, men ogsaa dets Tilværelse. I Førstningen er det Kjøbstad og Hovedstad, der fortrinsvis have Leverancen af den Slags Politikere, men det varer ikke længe, saa kan Landbefolkningen ogsaa være med og af sin egen Midte, fornemmelig blandt sine Skolelærere, men ogsaa blandt sine Smaahaandværkere og Husmænd, levere værdige Kandidater. Diæterne ere for mange af dem en uimodstaaelig Fristelse, og da der sjældent fordres Andet end visse Stikord og Fraser, kunne Mange melde sig. Og jo flere der modtages af den Slags, desto lavere synke Fordringerne, og tilsidst kan enhver Stymper være med. Det har været Frankrigs Ulykke igjennem mange Slægtled, at al politisk Opinion og Stemning var forbeholdt Paris og nogle enkelte større Byer, medens der aldrig var Spørgsmaal om, hvad den talrige Masse Landbrugere — 5 til 6 Millioner — ønskede eller fordrede. Det var en Umulighed blandt denne Masse smaa Landbrugere at skabe Noget, der lignede en oplyst Mening. Alt, hvad der havde Anseelse og Indflydelse, var trukket bort fra Landet, og den Regering, der har sikret sig navnlig Biskoppernes og Præsternes Støtte, kan diktere Løsenet,

som paa Landet da altid lystres. — Det er derfor at haabe, at Antallet paa vore større Landejendomme ikke væsentlig formindskes, eller at deres Besiddere altfor meget forarmes. Drager først Anseelse og Formue altfor meget bort fra Landdistrikterne, vil Landet ogsaa som agerdyrkende Land gaa tilbage, ikke at tale om, at den konstitutionelle Regeringsform vil trues af uberegnelige Farer. For et saadant Myller af Smaaejere og Smaalejere passer kun Cæsarismen eller en anden maskeret Absolutisme; uden denne Anarki og Opløsning.

Det blev ovenfor bemærket, at der til denne Klasse af Landejendomme — paa over 12 Tdr. Hartkorn — fandtes en Del, som maatte betragtes som store Bøndergaarde og en Del, som virkelig ere det, og som ogsaa besiddes af Bønder. De ere udsatte for de samme Farer, hvad Udstykning og Sønderlemmelse angaar, som andre Bøndergaarde. Overhovedet trues i Reglen den lille Ejendom mere af Udstykning end den større. Det er imidlertid vanskeligt at udtale nogen bestemt Dom i saa Henseende; thi er man endogsaa berettiget til at antage, at Gaardene ere mindre udsatte for Sønderlemmelse i de ældre Selvejerdistrikter, hvor en god Tradition har haft Tid til at fæste Rod, saa iagttager man dog ogsaa Tilfælde, hvor hverken denne eller nogen anden Regel forklarer det, man ser. Hvorledes skal man saaledes forklare sig, at f. Ex. af to Sogne, der høre til samme Pastorat, og som begge ere Selvejersogne fra en ældre Tid, det enes Gaarde ikke alene ikke ere udstykkede, men i mange Tilfælde sammenlagte af 2 eller 3 almindelige Bøndergaarde, medens der i det andet Sogn ikke findes en eneste Gaard, som ikke er udstykket? Det er let nok at fremkomme med Formodninger om dygtigere Familier

og lignende; men klart Svar paa Spørgsmaalet faar man ikke.

Vi komme nu til den egentlige Gaardmandsklasse, Besidderne af Bondejord med Hartkorn paa fra 12 til 1 Td. Bonde kaldtes i ældre Tid kun Besidderen eller Brugeren af en Bondegaard, det vil sige en Helgaard: thi var Manden kun Besidder eller Brugere af en Halvgaard eller et Bolsted, vare de større Gaardmænd ikke meget villige til at indrømme ham Prædikatet Bonde uden en forklarende Tilføjelse, som viste, at man ikke regnede ham rigtig med til Lauget. 1860 udgjorde Antallet paa disse Gaardmænd 68,985; men der kan ikke være Tvivl om, at Antallet siden den Tid er steget meget betydelig, navnlig er vistnok Tallet paa de mindre Gaarde, nemlig Gaardene paa fra 4 til 1 Td. Hartkorn, betydelig forøget paa de størres Bekostning. Hvor stort det virkelige Tal nu er, kan ikke siges; derimod vides det, at af det hele Antal i 1871 ikkun 8084 Gaarde med 44,158 Tdr. Hartkorn bortfæstede, alle de øvrige ere overgaaede enten til Selvejendom eller til Arvefæste. Hvilke Forandringer have nu dels det forrige Aarhundredes store Reformer, dels den i de sidste Menneskealdre hurtige Overgang fra Fæste til Selvejendom eller Arvefæste medført for Bondejorden og dens Brugere. og hvilke Forandringer er det rimeligt de ville medføre? Uagtet det er vanskeligt at dele dette Spørgsmaal i flere, skulle vi forsøge derpaa og først undersøge den rimelige Indflydelse disse mange og indgribende Forandringer ville udøve og til Dels have udøvet paa Bondestanden som Stand.

Betragter man fra dette Standpunkt det forrige Aarhundredes gennemgribende Reformer, maa Enhver indrømme, at de i høj Grad tjente til at hæve Bondestanden

til et højere Stade baade som Mennesker og Mænd og som Jordbrugere betragtede; men at de ikke paa nogen Maade berøvede eller kunde berøve Bondestanden dens Standspræg; naar man ikke til Standspræget vil regne Standens Ynkelihood og Usselhed, der var foraarsaget ved en Mængde urimelige og højst uheldige Lovbestemmelser, og det kan man ikke; thi vel kan Tyranni og Undertrykkelse forvrænge Standspræget, men denne Forvrængelse bliver dog aldrig Standspræg, lige saa lidt som den Omstændighed, at Trykket og Underkuelsen og med den Forvrængelsen forsvinder, kan have anden Virkning end at bringe det oprindelige og det virkelige Standspræg tilbage. Bondestanden var sunket dybt og dens Fornedrelse havde forvidsket dens oprindelige Karaktermærke; men hin Tids Reformer bidroge til at bringe dette tilbage. En vis Lighed i Kaar, Stilling og Rettigheder og en tilsvarende og dermed følgende Ufrihed indenfor Standsrammen er Grundbetingelsen for Standens Bevarelse og Væsentlighed som Stand. Saa længe denne Standslighed og Standsufrihed ikke anfægtes, vil Standen bevare sig som Stand, hvilken saa dens ydre Stilling lige over for det øvrige Samfund forøvrigt maatte blive. Stavnsbaandets Løsning, Gaardenes Udskiftning og Hove-riets Begrænsning kunde ikke berøve Standen noget af den for dens Standsvæsen nødvendige indbyrdes Lighed og gjensidige Ufrihed. Det var Reformer, som alle tjente til at hæve Bonden baade som Menneske, Borger og Landbruger. Det var Reformer, som kunde og skulde bringe Bondestanden opad og fremad; men Fremskridtet maatte nu som tidligere gøres af Standen som Stand; thi ved Standsligheden og ved Standsufriheden, for saa vidt denne er betinget af hin, rørte Reformerne ikke.

Ikkun i to Retninger syntes man at ville bryde med Ligheden. Den ene af disse Bestemmelser fra hin Tid, som kunde have løsnet det stramme Stavnsbaand, var den større Sammenlægningsfrihed, men den blev forholdsvis lidet benyttet, og senere blev den i det Mindste i Praxis aldeles uden Betydning. Hensigten med den var, som det ogsaa udtales, at bevæge Folk udenfor Bondestanden og Personer med større Dygtighed til at attraa Besiddelsen af Bondejord. Ved deres Exempel skulde de bidrage til en bedre Drift af Bondegaardsjorden i det Hele. Var denne Bestemmelse bleven benyttet i større Udstrækning, er der nogen Grund til at antage, at den vilde have sprængt Standens sluttede Geledder; thi den vilde have ført Uligheden i Kaar, Stilling og Dygtighed med sig. Hin Tid gjorde ogsaa en anden Bevægelse i fuldkommen modsat Retning, som vel ogsaa truede Ligheden, men paa en anden Maade, sig gjældende. Man fremmede paa mange Maader Jordens Udstykning i Huslodder, ikke just for at forbedre Markarbejderens Stilling, men for at skabe en Klasse smaa Jordbrugere, der ved at drive deres Jord med Spaden kunde leve uafhængige af Daglejerarbejde. Hensigten opnaaedes ikke, og man er endnu ikke kommet synderlig videre end til at skabe en talrig Klasse af jordbesiddende eller jordbrugende Daglejere. Den antydede Bevægelse, som man siden har fortsat, og i vore Dage fortsætter med stigende Hastighed, er en Bevægelse — om man saa tør sige — i nedadgaaende Retning, lige som hin ovenfor fremhævede Bestemmelse tilsigtede en opadgaaende Bevægelse. Begge true i lige Grad den indbyrdes Lighed som Standsvæsenet kræver som en Livsbetingelse; men medens den første, hvis den fremmes, er vel skikket til at skabe en højere Landbomiddel-

stand, der kan danne Overgangsleddet imellem de almindelige Bondegaardsbesiddere og de større Ejendomsbesiddere; saa vil den sidste, dersom den fortsættes med samme Hast som hidtil, true Bondestanden med at synke ned til et Landproletariat, især naar denne splittende og opløsende Tilbøjelighed ikke modvirkes af en lige saa stærk samlende og opadstræbende Bevægelse.

Medens det forrige Aarhundredes Landboreformer ikke i nogen væsentlig Grad anfægtede Bondestanden som Stand, kan dette ikke siges om vore Dages Bestræbelser til Fordel for Selvejendommen. Landbokommisjonen og dens Meningsfæller i Slutningen af forrige Aarhundrede vare, som sagt, ganske vist stemte for Selvejendom og Arvefæste, og en stor Del Fæstegods gik ogsaa over til Selvejendom og Arvefæste; men denne Bevægelse standsede snart af sig selv, og først da man paany optog Spørgsmaalet i vore Dage, blev det besvaret paa en afgjørende Maade. 1871 vare bortfæstede 8084 Bøndergaarde eller omtrent 11 pCt. af det hele Antal. Disse Fæstegaarde havde et Jordtilliggende af 44,158 Tdr. Hartkorn eller omtrent 16 pCt. af Bøndergaardenes samlede Hartkorn.

Det er meget tvivlsomt, om en Bondestand kan bevare sig som Stand i et tætbefolket Sletteland som Danmark uden at være knyttet til de større Landejendomme ved Godsbaandet. Anderledes turde Sagen stille sig i tyndtbefolkede, navnlig hjergrige Lande eller Egne, hvor den oprindelige Bondebefolkning holdes isoleret af selve Landets eller Egnens Beskaffenhed, og hvor ofte hver eneste Bondegaard har sin naturlige Begrænsning i omliggende Bjerge og Klipper. Her faar nedarvet Skik og Sædvane Lov til at holde sig, fordi Samkvemmet med

Kjøbstadbefolkningen er vanskelig og derfor sjelden. Den oprindelige Selvejrbondestand holdt sig i England længst imellem Cumberlands og Westmorelands Bjerge, og er der endnu ikke ganske forsvunden. Der fandtes og findes vel ogsaa Rester af den i Kent; men medens den paa de førstnævnte Steder bevarede en vis Velstand og Anseelse, sank den i Kent dybere og dybere i Armod og Usselhed. — Godsbaandet tjener i høj Grad til at bevare den for Standens Bevarelse som Stand nødvendige indbyrdes Lighed i Kaar og Stilling. Saa længe denne Lighed bevares, maa enhver Bevægelse i Standen foregaa massevis; thi den Enkelte rører sig vanskelig alene. Selv naar og hvor Godsejeren maatte være tilbøjelig til og har Magt at foretage Omlægning og Omordning af sit Bøndergods, vil en saadan foregaa langsomt og gradvis. Naar og hvor en slig Tilbøjelighed maatte ytre sig, foregaa Omlægningen og Omfordelingen i en af tvende Hovedretninger. Hvor Landbruget er rask fremadskridende og som en Følge heraf den hele Landbefolkning — baade Ejere og Brugere — er velhavende, vil Bøndergaardene gradvis aftage noget i Antal og tiltage i Størrelse, ikke blot og ikke en Gang allermest ved Sammenlægning, men nok saa meget ved at indtage og opdyrke Almindinger og Overdrev, som et forarmet Agerbrug maa lade henligge. De Strækninger, som man saaledes i England har indtaget til Agerland i Overensstemmelse med The Inclosure Act, ere umaadelige. Ved en saadan opadgaaende Bevægelse under et fremadskridende Agerbrug vil Bondestanden gradvis udvikle sig til en velhavende og indsigtfuld Forpagterstand. Hvor derimod Agerbruget er forarmet, dels ved Godsejerens stadige Fraværelse, dels ved slet Bestyrelse af hans Forvalter, der vil ofte og vel

i Reglen Omlægningen gaa for sig i modsat Retning, idet Gaardene idelig sønderlemmes. Almindinger og Overdrev faa Lov til at skytte sig selv, da der knap er Midler til at dyrke den Jord, der alt er under Ploven, end sige til at opdyrke ny Jord. Godt er det, naar ikke de øde Strækninger forøges. Her vil Bondestanden vel til en vis Grad lade sig bevare; men fra at være en virkelig Bondestand med dens jævne Velvære og Soliditet, synker den ned til et Bondeproletariat, der kun har bevaret Standens Skygge- ikke dens Lyssider.

Vore Forhold her i Landet, saa vel som Bondestandens egne Tilbøjeligheder, synes i flere Retninger at true ikke blot Standen som Stand, men ogsaa den Velstand og Velvære, som til en vis Grad er nødvendig, naar Gaardmandsklassen skal bevare sin Stilling som en virkelig Landbomiddelstand. Haandværket og den mindre Industri i det Hele befinder sig for Øjeblikket i en Stilling, som ikke virker lokkende eller tiltrækkende. Man kan ikke udelukkende søge Grunden hertil i Fabrikvirksomheden og den store Industris Overgreb, thi længe før dens Virkninger lode sig spore her i Landet, befandt Haandværket sig i en hensygnende Tilstand. Naar Slightsker, vil paagjældende Virksomhed ikke være i Stand til at trække Kapital og Dygtighed til sig, og i samme Grad, som disse holde sig borte, mister den endnu mere Anseelse og dermed Tiltrækningskraft. Og dog er det vist, at Haandværket har gode Stillinger at byde Enhver, som møder med Dygtighed, Lyst og økonomisk Selvstændighed. Det skulde nærmest være den egentlige Middelstand baade i By og paa Land, som rekrutterede Haandværket og den mindre Industri; men begge Steder synes man at forsmå dem i samme Øjeblik, man har naaet en

vis, og det en temmelig ringe Grad af Velvære. Aller tydeligst træder dette frem hos vor Gaardmandsklasse. Dens Ulyst til at befatte sig med Haandværk og lignende Virksomhed er kjendelig nok. Men det er ikke alene i den Retning, at dens Utilbøjelighed til at løsrive sig fra Jorden ytrer sig. Den klynger sig med en næsten sygelig Forkjærlighed til Jorden, og saa længe den kan blive ved den, slipper den den ikke. Men netop heri ligger en stor Fare for Gaardmandsklassens fortsatte Velvære. Den høje Pris paa Jord, i Forbindelse med Bondens Ulyst til at koste meget paa Børnenes Opdragelse og Fagdannelse, vil altfor hyppig ligefrem tvinge Bonden til at dele sin Jord imellem sine Børn. Denne Fremgangsmaade er allerede godt i Gang, og jo Flere der betjene sig af den, desto Flere ville følge Exemplet.

Saa længe vor Bondestand var en Fæstebondestand, modtog den kun faa fremmede Elementer. I den for Bonden mørke og tunge Tid fristedes Ingen til at trænge sig ind i en Stand, der stod saa lavt i Anseelse og Velvære. Da Tiderne bleve gode, var der nok dem, og det ikke saa faa, som hellere end gjerne vilde overtage en Fæstegaard; men vore Godsejere vare i Reglen ikke synderlig tilbøjelige til at inklade sig med Andre end Bønder. De vendte sig med en vis Mistillid fra Enhver, der ikke var født Bonde, idet de ikke uden virkelig Grund ligefrem forudsatte, at ikkun den, der var vant til Bondesæd og Bondeskik, med Fordel kunde inklade sig paa at drive en Fæstegaard. — Det fulgte ligeledes af Fæsteforholdet, at Fæsteren ikke i nogen betydelig Udstrækning kunde blive forgjældet, da han selvfølgelig ikke kunde behæfte Gaard eller Besætning. Med Fæstebaandet falder Skranken baade for fremmede Elementers Indtrængen og

for Behæftelsen af Bondegarden. Det kan jo ikke være Andet, end at nu, da Massen af Bøndergaardene ere gaaede over til Selvejendom, ville mange Gaarde blive solgte snart under Haanden, snart ved Auktion til den Højestbydende, naturligvis uden Hensyn til om Kjøberen er Bonde eller Ikkebonde. Paa den Maade ere allerede ikke saa faa Gaarde blevne solgte. Det følger ligeledes af sig selv, at hvor der som her i alle Samfundsklasser findes fuldt op af yngre og ældre Landmænd, som hige efter at opnaa en selvstændig Stilling ved Landbruget, der vil efterhaanden mange Gaarde gaa over i Hænderne paa Ikke-Bønder. Disse ville naturligvis medføre deres egen tilvante Skik og Brug samt deres Synsmaade, hvad Liv og Levemaade angaar. Den oprindelige Bondestand, der allerede har begyndt at optage meget af Kjøbstadbe- folkningens Sæd og Skik, vil ved disse sine nye Stands- fællers Exempel lade sig fjerne endnu mere fra sit ejen- dommelige Væsen og Standpunkt. Jo mere slige frem- mede Elementer faa Indpas, desto mere vil Standsejen- dommeligheden forsvinde, uden at det dog tør paastaas, at den vil blive afløst af Noget, der virkelig er sundere og bedre. Smaaproprietærer, der skulle leve af en Bonde- gaards Indtægter, og Bønder, der ville leve som Proprie- tærer, love ikke Meget enten i den ene eller den anden Henseende. Men saa er der en anden Omstændighed, som maa tages i Betragtning. Her, som i saa mange andre af Europas Lande, er der en gennemgaaende Til- bøjelighed til at købe Ejendomme, som ere over Kjøbe- rens Evne. Man køber det mest Mulige med den mindst mulige Kapital, og flytter ind i en Ejendom, der er saa behæftet, som den kan være. Man mener nok, at man med Flid og Tarvelighed kan arbejde sig op, og for En-

kelte vil det ogsaa lykkes; men for altfor Mange mislykkes det. Lige fra først af trykkes de af deres Mangel paa Driftskapital, og indtræffer der det mindste Uheld i Skikkelse af Sygdom i Familien, Sygdom blandt Besætningen eller af en slet Høst, er Ejeren nødt til enten at sælge af sin Jord eller at skille sig ved hele Ejendommen. Det Samme vil jo ogsaa kunne indtræffe, naar Familiefaderen — han være sig Bonde eller Ikkebonde — dør, og efterlader sig flere Børn uden Kapitalformue. Børnene enes om at lade Gaarden gaa over til en enkelt Broder eller Søster, imod at han svarer sine Søkende, hvad der tilkommer dem. Han vil ogsaa i dette Tilfælde føle sig saa bebyrdet, at han ikke uden særlig Dygtighed og tilsvarende Held vil kunne holde sig ved Ejendommen. Det er saaledes til at forudse, at vore Bøndergaarde ville blive behæftede fuldt saa meget som al anden fast Ejendom; men det er vistnok meget tvivlsomt, om man uden megen Bekymring kan imødesee en saadan Behæftelse af samtlige smaa Landbrug. Alle større Kriser ville ryste Landet ganske anderledes end tidligere; de ville ryste Massen af Befolkningen paa en hidtil ukjendt Maade.

Vor Bondestand er hidtil altfor tilbøjelig til at gaa Jorden for nær. Man har gjort en Del for at finde enhver skjult Kraft i Jorden; thi det er det, som opnaas ved Mærgling, Afsivning og en omhyggeligere Bearbejdelse af Jorden; men man har endnu ikke indset, at det, man har gjort, er at tage og tage og atter at tage uden at give Noget, der blot tilnærmelsesvis kunde betragtes som Vederlag for, hvad man tog. Det kan nu vel ikke nægtes, at disse udstrakte Ejendomsoverdragelser have slugt uhyre Kapitaler, der vel til Dels ere tagne fra den Fond, hvoraf Pengene til Driften skulle tages; men denne

Kjendsgjærning forklarer dog ikke ganske den Karrighed, hvormed Bonden hidtil har behandlet sin Jord. Hvorom Alting er, Selvejerbonden vil let blive udsat for større Fristelser i denne Retning. I samme Grad som han er utilbøjelig til at lade sine Børn gaa andre Veje end netop Jordbrugets, i samme Grad vil han idelig have sin Tanke fæstet paa, hvorledes han skal lægge Penge op til at anbringe sine Børn ved Jorden. Det er ganske vist, at Pengene hertil burde erhverves ved en forbedret Drift af Jorden, men denne Omvej har Bonden hidtil ikke været meget tilbøjelig til at gaa. Ikke at udgive Penge eller gjøre Udlæg er ifølge hans Opfattelse den eneste rette Maade at spare paa, selv om Udlæget og Udgiften i Længden kunde og vilde give et større Udbytte. Fortsætter Bonden paa samme Maade som hidtil, vil han vedblive at høste, hvor han, man kan ikke sige, ikke har saadet, men hvor han ikke har gjødet tilstrækkelig, vil han sikkerlig forarme sin Jord til Tab for sig selv og til Tab for det hele Land. Det var at ønske, at Sandheden heraf og at Følelsen af det umaadelige Ansvar, der paahviler Selvejeren fremfor Fæsteren i Tide maatte naa og gennemtrænge vor Bondestand. Bonden er som Selvejer i en ganske anden Grad bleven en fuldmyndig og altsaa selvansvarlig Mand, hvad Gaard og Jord angaar, end han var som Fæster, thi som Fæster og som Bruger delte han Ansvaret med Jordens Ejer, der altid bliver den egentlig ansvarlige.

Hyppig Skifte af Ejer, hyppige Udstykninger og behæftede Bøndergaarde og andre Bondeejendomme er, hvad der maa tages med i Beregningen af Følgerne af denne udstrakte Overdragelse til Selvejendom af Fæstegodset. Der er nu mange Bøndergaarde, som i Løbet af faa Aar

have skiftet Ejer tre, fire Gange. Der gives mange Sogne, i hvilke der neppe er en eneste hel Bondegaard tilbage; og Enhver, der har noget med Udlaan af offentlige og private Midler at gjøre, vil kunne bevidne, i hvilken Grad Bondestanden nu optræder som Laansøger. Ganske vist vil der ogsaa ved denne Overgang til Selvejendom tilføres Jorden ypperlige Kræfter, Mænd, som kunne og ville vise, hvad der kan udbringes af en Bondegaard. Men endnu Flere ville de være, som hverken kunne eller ville følge det gode Exempel, men som ved Hjælp af Røverdrift og Udstykning ville se at hutle sig igjennem. Og dog vedbliver man at nære den samme, man kan nok sige urimelige Frygt for Sammenlægning af Jord; medens man slet ikke frygter for Følgerne af Udstykning. Der er ingen Grund til at antage, at selv den mest ubundne Sammenlægningsfrihed nogensinde her i Landet blot tilnærmelsesvis vil kunne hæve Virkningerne og Følgerne af Udstykningen; thi dels er Udstykningstilbøjeligheden af de alt nævnte Grunde meget stærk, dels er Udstykningsprocessen ganske anderledes let og lidet bekostelig end Sammenlægningsprocessen. Til Sammenlægning kræves, naar den skal svare Regning, baade Kapital og Dygtighed; hvorimod Ejeren uden at besidde nogen af Delene kan lade sin Jord udstykke i Strimler. Vil han spekulere i denne Retning, kan han i mange Tilfælde gjøre en ret god Forretning, økonomisk betragtet; thi disse Smaalodder betales som oftest urimeligt højt. Noget vilde imidlertid altid en større Sammenlægningsfrihed kunne udrette til at modarbejde Ondet, dels ved at forøge Antallet paa de store og navnlig de middelstore Ejendomme, dels, hvad der følger heraf, ved at knytte større Kapital og Dygtighed til Jorden.

At forlange en Skranke for Udstykningsfriheden umiddelbart, eller middelbart ved at gjøre den mere kostbar og saaledes mindre let, derom vil Ingen høre et Ord. Det er hovedsagelig Bøndergaardene, der ere mest udsatte for en Fare, der er mere truende, end man i Almindelighed vil indrømme. Det er hverken i social, økonomisk eller politisk Henseende en ligegyldig Sag, om Landets Bøndergaarde, der saa godt egne sig til at opretholde en kraftig Landbomiddelstand, skulde vige Pladsen for Bolssteder og Huse. Men man synes helst at lukke Øjnene for denne Fare. *Après nous le déluge.* Men for hver Dag, man opsætter at gjøre noget Skridt i denne Retning, vil det blive vanskeligere og kostbarere at gjøre Noget. At der ogsaa i denne Retning kræves mere og kraftigere Regering, end man for Tiden har, er klart nok. Man begynder allerede at faa en Anelse om, at det nugjældende *Laissez-aller-System*, med den frie Konkurrence til eneste Regulator, har udtjent. Men man burde blot ikke glemme Mythen om Tarquinius og de sibyllinske Bøger. Han pruttede saa længe, at han tilsidst maatte betale lige saa meget for de tre sidste, som fra først af var forlangt for dem alle ni.

De, der antage, at man ved at sprænge Fæstebaandet for Tid og Evighed have gjort Selvejendommen til den eneraadige Besiddelsesmaade, have vistnok forregnet sig uhyre, og i samme Grad som Udstykningen af Bøndergaarde gaar rask for sig, vil denne Forregning blive tydelig. Man vil atter faa Noget, der ligner Godser, men det vil være en uheldig Udgate af dem, vi nu have sprængt. Er et Lands Jord først udstykket i lutter Smaaiejendomme — Huslodder —, ville disse være udsatte for den Fare, at de ved enhver større Krise blive

opkjøbte i stort Tal af Smaakapitalister, ikke for at sammenlægges, men for at udlejes paa ublu Vilkaar; thi jo mindre slige Jordlodder ere, desto højere bliver Jordlejen, og desto mere blive Lejerne Gjenstand for Udsugelser. Belgiens Jord, som i sin Tid har været i velhavende Selvejeres Hænder, ejes nu paa faa Procent nær af en egen Slags Miniaturgodsejere, der i en ganske forfærdelig Grad udsuge deres 20—30—40 Lejere, der tilsammen ofte ikke have saa megen Jord, som den, der hører til vore almindelige Bøndergaarde.

Den Klasse, vi nu komme til, Husmænd og Indsidere, udgjør nu mindst Halvdelen af Landets Befolkning. Fra at have været et lille supplerende Appendix til Gaardmændenes og de større Jordbrugeres Klasse, er den i forholdsvis kort Tid voxet op til at blive Folkets Masse. Hoveriets Afløsning, Fælleskabets Ophør, Fæstegodsets Overgang til Selvejendom i stor Udstrækning og Agerbrugets Fremskridt, har Altsammen bidraget til at forøge denne Klasse. At Trangen til Arbejdere maatte stige ganske overordentlig, fulgte af sig selv, og at denne Trang maatte tilfredsstilles og blev tilfredsstillet, fulgte ogsaa af sig selv. Tilvæksten skyldtes dog ikke udelukkende Arbejdets Krav. I Slutningen af forrige Aarhundrede havde man rodfæstet sig i den Tro, at Landets Velstand og Magt voxede med og ved Folkets numeriske Styrke; med andre Ord, at det Land, hvis Befolkning var den talrigste, ogsaa maatte være det rigeste. Der gives endnu Mange, som ikke ganske kunne løsrive sig fra denne Tro. De have endnu at lære, at det, som gjør Fiscus rig, ikke altid er øst af Folkets Velstand. Det følger af sig selv, at den Befolkning, som altid maa afhænde til Udlandet det Bedste af sine Frembringelser og

i Steden for indføre billigere Gjenstande og alle Slags Surrogater, i en utrolig Grad vil berige Statskassen, man kan næsten sige berige den i Forhold til sin egen Armod. Det var hin Opfattelse, som vi skylde Massen af vore 2 Skpr. Hartkorns Huse af ældre Oprindelse. Man havde haabet, af disse Husmænd at skabe en Klasse mindre Agerbrugere, der hovedsagelig drev deres Jord med Spaden og drev den saaledes, at de kunde leve uafhængig af Daglejerarbejdet og uden saadant. Det Haab opfyldtes aldrig. En anden endnu mægtigere Tilvæxt fik denne Klasse ved de mange Fæstegaardes Overgaug til Selvejendom. Her, som overalt, har Landalmuen en umættelig Higen efter Jordbesiddelse og giver gjerne en urimelig Pris for at tilfredsstille denne Higen. Ogsaa Opdyrkningen af Heder og Overdrev har beriget Klassen med mange Husmænd. Alle disse jordbesiddende Husmænd deltage paa faa Undtagelser nær i Daglejerarbejdet, men paa Grund af det Rygstød, de have i deres egen Jord, tage de sig det, navnlig i gode Aar, lettere med sligt Arbejde for Andre, hvorimod de netop i de trange Aar, da der kræves færre Arbejdere, bidrage til at forøge Trængslen paa Arbejdsmarkedet.

Det forholder sig med denne store Masse, som med enhver Klasse, der hovedsagelig er henvist til at leve af Daglejerarbejde; dens Stilling og Kaar, dens Velvære eller Nød, dens Oplysning eller Vankundighed er betinget af de højere Klassers hele Maade at være, leve og handle paa. Uagtet den rekruterer sig selv med en Hastighed og Raskhed, der ofte vækker grundet Bekymring, maa den oven i Kjøbet aabne sine Rækker for det Bundfald, det Affald, der oven fra synker ned til den. Selv har den, som enhver anden Klasse, ikkun tvende Afløb;

en opad og en anden nedad. Den afgiver ikke saa Faa til Middelklassen, hvorfra atter en Del arbejde sig endnu højere op. Men uagtet Antallet paa dem, der saaledes forlade Klassen for at stige i Vejret, ikke er saa ganske lille, er det dog lige over for den store Masse, den forlader, en aldeles forsvindende Størrelse. Derimod er Antallet paa dem, der neden fra forlade dem for at havne i Fattigvæsenet, uhyre stort. Overgangen hertil er for den store Masse desto værre alt for let, fordi den i Tidernes Løb har lært at betragte Fattigvæsenet som sin første og som sin sidste lovlige Tilflugt. Hvad der gjør Overgangen eller Nedgangen saa meget lettere, er den Omstændighed, at saa mange af Klassen oprindelig ere udgaaede fra Fattigvæsenet, som har opfostret og opfødt dem, ofte fra deres spædste Barndom. At vende tilbage til sit Udgangspunkt, til sit oprindelige Hjem, er jo ikke saa farlig en Sag. Enhver, der er i Nød og Elendighed, tager den Haand, der rækkes ham, og deri kan man ikke fortænke ham. Værre er det, at Fattigvæsenets hjælpende Haand altfor ofte udstrækkes iblinde og saaledes til Mange, som ikke burde have Hjælp. Her som overalt smitter Exemplet, og jo Flere der modtage Fattighjælp, desto Flere attraa den. Der gives mange Kommuner, baade blandt de største og de mindste, hvor Arbejderen med virkelig Længsel ser hen til den Tid, da han med et vist Skin af Ret kan henvende sig til Fattigvæsenet. Det er især den Lethed, hvormed den ukontrollerede Hjælp i Hjemmet kan opnaas, der har skaffet Fattigvæsenet denne uhyre Tilgang. Og hvad skulde holde den Letsindige og Dovne tilbage? Neppe den Omstændighed, at Fattighjælpen berøver Modtageren nogle borgerlige Rettigheder, som han i det Mindste sammen-

lignelsesvis sætter megen ringe Pris paa. Hvorom Alting er: Antallet paa dem, som fra denne store Klasse, hvorom her er Tale, tilstrømmer Fattigvæsenet, er uhyre stort; Fattigvæsenet er Klassens Hovedafløb.

Vi have kort foran berørt, at denne Klasse i sin hele Væren og sit hele Væsen i Hovedsagen er paavirket og afhængig af de Klasser, der staa over dem; ikke saa meget af de Elementer, den i Skikkelse af Affald oven fra er nødt til at optage i sin Midte, som af den Middeklasse, der nærmest staaer over den. Det Affald den, som sagt, modtager, gjør ikke saa megen Fortrød, som man skulde tro; thi Markarbejderen, som her er Tale om, betragter altid med Mistillid det Fremmede og den Fremmede, og er denne oven i Kjøbet sunken ned fra en højere Samfundsklasse, antager Mistilliden i høj Grad en Tilsætning af Ringeagt. Den Klasse, her er Tale om, den store Markarbejderklasse, har sit egentlige Forbillede i den Klasse, der staaer den nærmest, nemlig Gaardmandsklassen, fra hvilken den vel ogsaa i Hovedsagen stammer. Det falder den aldrig ind i Nogetsomhelst at ville efterligne eller tage Exempel af den store Landejendomsbesidder, lige saa lidt som den vil tænke paa at efterligne en Udlænding. Afstanden er for stor, og ikke til at maale; den, man tragter efter at efterligne og kappes med, maa ikke være alt for langt forud eller ovenover. Vi gjenfinde Gaardmanden i Husmanden og Indsidderen, baade hvad de gode og de slette Sider angaar. Husmand og Indsidder have begge deres gode Egenskaber i Fællesskab med Gaardmanden, og komme de ikke saa stærkt til Syne hos hine som hos denne, saa er vel Grunden nærmest den, at en Klasses gode Egenskaber ved at meddeles til den neden for staaende Klasse ikkun

undtagelsesvis yderligere forædles, medens de slette Egenskaber i Reglen altid faa et endnu hæsligere Præg ved at stige et Trin nedad i Samfundet. Vi sige udtrykkelig et hæsligere Præg, thi Indehaveren er derfor ikke altid i moralsk Forstand en ringere Person end den, der ved sit Exempel har meddelt ham den slette Egenskab. Det bliver imidlertid Dag for Dag mindre berettiget at tale om Gaardmænd paa den ene Side og Husmænd og Indsiddere paa den anden Side som skarpt adskilte Klasser. Den Tid er i de fleste Sogne alt længst forbi, da Gaardmænd og Husmænd vare adskilte ved en stor Afstand i Kaar og Velvære. Nu har Udstykningen de aller fleste Steder bevirket, at Overgangen ved utallige Gradationer i Ejendomsstørrelse i Virkeligheden paa mange Steder er umærkelig. Der er endnu samme Afstand imellem Gaardmanden med en Helgaard og den jordløse Husmand, som der altid har været, men imellem dem er der saa mange Grader i Gaardenes og Husloddernes Størrelse, at Grænsen i det virkelige Liv — ikke i Lovverdenen — er udslettet. Det Samme gjælder forøvrigt ogsaa om Afstanden imellem de større Ejendomsbesiddere og Gaardmændene — Overgangene ere saa umærkelige, at Grænseskjellet forsvinder.

Men hverken det enkelte Menneske eller en hel Klasse modtager alle sine Ejendommeligheder oven fra eller uden fra. Ere end Husmænd og Indsiddere først og fremmest Bønder i deres Væsen og Livsopfattelse, saa have de dog ogsaa Ejendommeligheder, der ganske tilhøre dem selv og deres særlige Livsstilling. Vore Gaardmænd udgjorde hidtil et virkeligt Bondearistokrati, ja man kan, uden at gaa Sandheden for nær, sige, at de vare og til Dels ere det eneste aristokratiske Element i

Landet. De ere ægte Aristokrater, ikke mindst fordi de i deres naive Umiddelbarhed aldrig have vidst eller tænkt over, hvad Aristokrati vil sige. Lige saa lidt som Gaardmanden nogensinde anstiller Betragtninger over, end sige tvivler om sin Fortrinsret i Standen, lige saa lidt gjøres ham denne Fortrinsret stridig af Bondestandens Ikke-Gaardmænd. Uden at give sig Mine af Nogetsomhelst, aller mindst af Fornemhed, — de affekterede Gaardmænd ere lige saa sjeldne som unaturlige — optræder han lige over for Husmænd og Indsiddere med en vis rolig Værdighed, en vis naturlig Myndighed, som netop bevarer sin Ro og Naturlighed, fordi disse aldrig tænke paa at bestride den. Det er et naturligt Over- og Undermandsforhold, som endnu den Dag i Dag — da Husmænd og Indsiddere sidde Side om Side med Gaardmænd i Sogneraad og paa Rigsdag — endnu holder sig. Hvad Gaardmænd ere blevne enige om at gjøre, er fra deres Standpunkt betragtet altid vel gjort, og de blive ikke alene indignerede, men paa en pudsig Maade forbavsede, dersom Loven træder op med sin Myndighed imod dem. Have de saaledes igjennem en længere Aarrække været enige om f. Ex. at gjøre sig visse ikke ganske lovlige Fordele paa den dem nærmeste Skovejers Bekostning, og Øvrigheden skrider ind, mene de virkelig, at der sker dem en Uret, især hvis Sagen ikke lader sig bilægge ved en Mulkt, men der bliver Tale om Vand og Brød eller Fængselsstraf. Forbryder den enkelte Gaardmand sig paa egen Haand mod Loven, tænker hans Standsfæller aldrig paa at tage ham i Forsvar; men at en Handlemaade, som følges af samtlige Gaardmænd, skulde være strafskyldig, det kunne de ikke fatte. Det gaar her som

overalt, hvor der er et virkeligt Standsliv; Standsmoralen er langt mægtigere end Samfundsmoralen.

Har Gaardmanden sin naturlige Følelse af Overlegenhed, saa maa naturligvis Husmænd og Indsiddere besidde en lige saa naturlig Følelse af Underordnelse, og dette Forhold maa ikke forvexles med det, der ganske almindelig eksisterer imellem Arbejdsherre og Arbejder. Uden at være slaviske eller ydmyge, anerkjende Husmænd og Indsiddere Gaardmændenes overordnede Stilling. Denne Anerkjendelse ytrer sig nærmest som en virkelig Afhængighedsfølelse, som gjør Husmand og Indsidder til en mindre selvstændig Mand end Gaardmanden.

En anden Forskjel udspringer af det gjensidige Forhold imellem Arbejdsgiver og Arbejder. Her træder atter Afhængigheden frem, men under en anden Form, den samme omtrent som overalt i Verden, dog turde Bonden være mere hensynsfuld lige over for sine Arbejdere end andre Arbejdsherrer ere det. Saaledes som Forholdene nu en Gang ere, er det ingen Spøg for en Husbond paa Landet at faa Ord for at være umedgjørlig. Den bedre Del af Arbejdsklassen paa Landet lader sig let fornærme af sine Arbejdsherrer, og er en Gaardmand eller Proprietær først kommen paa Kant med Sognets eller Egnens Arbejdere, vil han nok komme til at føle det paa de travle Tider af Aaret, idet han kommer bagefter med sit Arbejde og lige fuldt maa tage tiltakke med de ringeste Arbejdere.

Denne dobbelte Afhængighedsfølelse — lige over for Gaardmanden som den ledende Mand i Sognet og Gaardmanden som Arbejdsherre — udøver naturligvis sin Indflydelse paa Karakteren. Husmanden og Indsidderen gaa i deres medfødte Bonde-Forsigtighed og Forbeholdenhed

ofte saa vidt, at man har ondt ved at forstaa dem. Der kommer noget Skjult og Dulgt i deres hele Maade at være og tale paa, som uden at være det, dog faaer Udseende af Underfundighed. Ogsaa Arbejdsherrens Stilling lige over for Fattigvæsenet har efterhaanden udøvet en uheldig Indflydelse paa deres Færd og Optræden. Den store Masse af ubemidlede Arbejdere vil nødigt miste sine Udsigter til en Gang i Tiden at faa en Haandsrækning af Fattigvæsenet. Arbejderen paa Landet kjender alt for godt Gaardmandens Utilbøjelighed til at optræde ene som den Fattiges Hjælper og Understøtter. Gaardmanden vil helst række sin Skjærv igjennem Fattigvæsenet, thi saa ved han, at ogsaa hans Standsfællers Hartkorn vil komme til at bære sin Andel af Byrden. Fattigvæsenet er derfor paa Landet kommet til at spille en Rolle, som første Hjælper og Trøster, der ikke er heldig. Da det gjælder om, ret tidlig at komme i Betragtning eller træde i Nummer, antage Mange noget Klynkende eller Klagende i deres Væsen, for i Tide at tildrage sig Opmærksomheden som Aspiranter. »Ja, jeg er jo ikke saa stærk, som jeg har været, nu er jeg jo heller ikke ung længer o. s. v.» eller «naar der ikke var de mange Børn, kunde det nok slaa til» eller «naar Kvinden var lidt raskere og ikke saa tidt syg» eller «naar man ikke havde det Pjus af en Datter, som ingen Nytte er til» og saaledes søger man i det Uendelige at udbrede sig over sine økonomiske Besværligheder.

Man maa imidlertid ikke tro, at alle de, som efter Hartkornet høre til Husmandsklassen, ere ensstillede. Der er inden for Husmands- og Indsidderklassen større Afstande og større Afvigelser end inden for nogen anden Klasse.

Der er nu først Husmanden med fra 4 til henved 8 Skpr. Hartkorn. Han er Matadoren imellem Husmændene. Havde han de fulde 8 Skpr. Hartkorn, vilde han have den Fornøjelse at kunne kalde sig Gaardmand, gjøre Spanddage o. s. v. Imidlertid er den Grænse, som Loven i visse Henseender har sat imellem Gaardmænd og Husmænd, aldrig bleven rigtig anerkjendt af de egenlige Gaardmænd, det vil sige af dem, som drive en Helgaard. Saa snart Jordtilligendet ikke naaede op til mindst 2 Tdr. Hartkorn, kaldte man i det mindste i mange Egne Brugeren eller Besidderen en Smaamand, og til disse Smaamænd regnede man uden Hensyn til Hartkornet alle de mindre Landbrugere, naar de holdt Heste. Selvfølgelig har der altid hersket nogen Uoverensstemmelse i saa Henseende imellem Jylland med de i Forhold til Hartkornet store Arealer og Østifterne, hvor Forholdet mange Steder netop er omvendt, nemlig lille Areal med stort Hartkorn.

Antallet paa disse Bønder, med lidt over eller lidt under en Tønde Hartkorn, var for en Del Aar siden endnu meget ringe; men siden er det tiltaget og tiltager nu Dag for Dag i en saa mærkelig Grad, at disse Ejendomme maaske snart kunne blive talrigere end dem paa fra 8 til 4 og fra 4 til 2 Tdr. Man træffer mange meget dygtige Folk imellem disse Smaamænd; men deres Stilling i Samfundet var tidligere ikke heldig. Enhver Grænsbefolkning — hvad enten Talen er om Landsgrænse eller Standsgrænse — er altid vanskelig stillet, og saaledes ogsaa disse Smaamænd, der dannede Overgangen imellem Gaardmændene og Husmændene, men ikke regnedes rigtig til disse eller hine. En saadan Stilling kan volde baade økonomiske og sociale Bryderier. Men i

samme Grad, som Antallet paa disse Smaamænd stiger, ville disse Bryderier forsvinde. Overalt vil nu Bolsmanden og den store Husmand finde sine Jevnlige og ikke have nødig at søge sin Omgang enten opad eller nedad. Hans Stilling frembyder ogsaa sine Behageligheder, og man kan ofte høre Gaardmænd udtale sig om hans Stilling som misundelsesværdig. «Han kan sagtens», sige de; «han behøver ikke at holde Tjenestefolk og betaler ingen Skatter, der ere værd at tale om; Alt, hvad han faar ind, kan han beholde for sig selv. Vi, med vort store Hartkorn og mange Tønder Land, faa intet tilovers; Tjenestefolk og Skatter fortære det Altsammen.» Der er naturligvis Overdrivelse heri, men ganske blottet for Sandhed er den Tale ikke. Der udkræves en ikke ringe Dygtighed til at drive en almindelig Bondegaard saaledes, at den giver et forsvarligt Udbytte. Især hvis Brugeren sidder for en høj Afgift eller forrenter mange fremmede Penge, kan det være smaat nok; hvorimod den Bolsmand, der ikke har kjøbt sit Sted altfor dyrt, i sit eget og Familiens Arbejde har en Kapital, som netop ved de ~~smaa Ejendomme forrenter sig stærkt.~~ Det er nemlig Hovedfordelen ved disse Smaasteder, der drives uden al fremmed Hjælp, at Familien faar Boligen og Opholdet for en forholdsvis billig Pris, og at Familiens Arbejde paa den Maade betales med den bedste Løn. Undertiden, naar Vedkommende holde Heste eller Hest, tjenes der herpaa ikke ubetydelig dels ved at pløje og kjøre for de mindre Husmænd, dels ved at kjøre Grus, Stene o. s. v. til og fra Landevejene. Men det er dog meget tvivlsomt, om denne Fortjeneste ikke fuldkommen kunde erstattes, naar Vedkommende anvendte al sin Tid og Kraft paa en bedre Drift af deres egen Jord. Det er uforment at

tilføje, at disse Smaaejendomme, naar Besidderen er en daarlig Makker, ikke kunne drives med Fordel.

Den store Mængde af de Husmænd, som have under 4 Skpr. Hartkorn, tror sig hovedsagelig henvist til at leve af Daglejerarbejde; men netop i denne Tro ligger vore Husmænds store Vildfarelse. Man vil næppe i noget andet Land finde saa talrige og saa gode Husmandslodder, der indbringe saa lidet, naturligvis fordi de ere saa slet drevne. Som en almindelig Regel kan det vel paastaas, at vore Husmænd endnu ikke vide, hvad deres Jordlod er værd; ikke fordi de ikke betale den højt nok, men fordi de ikke forstaa at udbringe Noget af den, der svarer til Prisen. Naar man véd, hvad en Gartner og selv Folk, der ikke drive deres Jord for at frembringe Havesager, kunne faa ud af deres Jord, saa bliver det klart, hvad der for Husmanden og Landet gaar tabt ved den slette Drift. Vilde han anvende det Arbejde, han yder Gaardmanden, paa sin egen Jord, vilde han vinde en mange Gange større Dagløn end den, han i Reglen erholder. Der er f. Ex. Gartnerne i Provinserne, som, naar de ikke finde Afsætning paa Markedet for deres Kjøkkenurter og andre Havesager, ligefuldt drive deres Jord som Havejord, kun med den Forskjel, at de fortrinsvis frembringe de Urter, som kunne tjene til Foder navnlig for Køer og Svin, som Dag for Dag blive mere indbringende. En saadan Havelod indbringer vel ikke det Samme, som den vilde indbringe, dersom den havde et godt Marked for Haveurter, Bær og Blomster, men den indbringer dog mindst det Tredobbelte af hvad en Husmandslod, drevne paa sædvanlig Maade, indbringer.

Saaledes kan det selvfølgelig ikke blive ved at gaa, dertil er Forholdet altfor urimeligt og unaturligt; thi

man kan vel kalde det unaturligt og urimeligt, at Mennesker, der selv have tilstrækkelig Jord til at leve af, naar de drev den, som den burde, forsømme deres egen Jord for at bearbejde Andres og derved tillige tage Brødet ud af Munden paa dem, som kun have Daglejerarbejdet at stole paa. Der er stridt meget om, hvorvidt den Slags Ejendomme, som her er Tale om, i Virkeligheden er til Gavn for Brugeren og Landet i det Hele; men derom ere vel alle forstandige Økonomer enige, at slige Smaalodder ikke have nogen Adkomst til at udgjøre en væsentlig Del af Landets Agerbrug, naar de ikke drives i Overensstemmelse med deres naturlige Krav. Der er sandelig ingen Tilfredsstillelse ved at se Husmandslodder tiltage saaledes i Tal, saa længe Husmandslodden, der burde være den omhyggeligst drevne Jord, er den Jord, der er mest forsømt i Landet. Det maa, og det vil ogsaa forandres, men det vil koste en betydelig Kamp, langt større end Nogen, der staar uden for, drømmer om. Det synes at ligge nær at antage, at en Mand altid skulde være villigere til at arbejde for sig selv end for Andre, og at Arbejde altid er Arbejde. — Ja saaledes synes det rigtignok, men i Virkeligheden opfattes det anderledes af vore Husmænd. Den første Magt, man faar at bekæmpe, er Vanens Magt, og den er i disse Klasser ofte almægtig. Saaledes er man vant til at arbejde, og saaledes vil man vedblive. Men desuden besidder denne Arbejdsmaade andre Tillokkelser, som ikke ligefrem kunne føres paa Vanens Regning. Husmanden, der arbejder paa Bondegaarden eller Herregaarden, er altid under selve Arbejdet, i alle Tilfælde under Maaltiderne, i Selskab med andre Arbejdere, og man faar sig saaledes denne kjære Passiar om alt muligt, baade Gam-

melt og Nyt, som, naar den er tilvant, ikke kan undværes. Hustru og Børn kunne jo ikke fortælle ham Andet, end hvad man ved. Men saa er der desuden de gode Maaltider, der bydes Arbejderen. Paa de større Gaarde er det nu vel kun undtagelsesvis, at Daglejeren faar sin Kost; men desto værre er det endnu det Almindelige paa vore Bøndergaarde. Er den Kost, Arbejderen saaledes ofte betaler med sin halve Dagløn, en hel Del bedre, end den han til dagligt Brug kan nyde i sit Hjem, saa er det dog ogsaa vist, at i samme Grad som Daglejeren paa den Maade faar en bedre Kost, faar hans Familie en slettere. En endnu større Hindring er at finde i den Slags Arbejde, som kræves af Husmanden, der vil anvende al sin Tid paa Dyrkningen af sin egen Lod. Alene af den Grund, at det er et nyt Slags Arbejde, er Arbejdet vore Husmænd imod; thi Vanens Magt hersker som sagt, over Alt og aller mest i de lavere Klasser. Man kan ikke sige, at det Arbejde, der kræves af en saadan Husmand, i og for sig er strengere end det, han er vant til at foretage sig, undtagen for saa vidt, det er et nyt Slags Arbejde; nyt og uvant Arbejde er jo altid anstrengende, saa længe det er nyt og uvant. For den, der er lige meget øvet i at meje og i at grave, er det mere anstrengende at meje en rig Hvedemark fra tidlig Morgen til sen Aften end at grave en Dag igjennem. Men vore Markarbejdere lide ikke Spaden, ikke blot fordi den er dem uvant, men ogsaa fordi man ser ned paa Gravning som et mindre respektabelt Arbejde. Der er, til stor Fortræd for vort Agerbrug, mange af den Slags Fordomme iblandt vore Markarbejdere. Det er en bekjendt Sag, at Røgterens Stilling er yderst ringeagtet af dem; hvorfor er ikke let at sige. Hvis Uvillien alene gjaldt Røgtningen af en stor

Fedestald, fuld af Stude, saa lod det sig dog forklare, thi Arbejdet i en saadan Stald er baade anstrengende og i højeste Grad tilsøende for Klæderne; men man nærer den samme Uvillie imod Røgtningen af en almindelig Ko- eller Hestestald; denne Uvillie er saa stor, at man ofte har ondt ved at faa en dygtig og paalidelig Røgter. Blandt Kvindekjønnen er Malkningen sunken fuldt saa meget i Anseelse. Man har ikke nogen Forestilling om den Ringeagt, hvormed Kokke- eller Stuepige ser ned paa en «Malke-Komtesses» Stilling. En Husmand med Jord vil finde det i sin Orden, at han for Dagløn mejer, pløjer, læsser Møg o. s. v.; men han vilde i de fleste Tilfælde føle sig fornødt, dersom han for Dagløn paa-tog sig at grave i Gaardmandens Have. Han har overhovedet ingen Smag for at grave, hyppe, plante eller noget af alt det andet Arbejde, som den omhyggelig drevne Huslod kræver. — Men den største og vanskeligste Hindring maa dog søges i Frygten for at gjøre Noget, som ikke alle hans Standsfæller ogsaa gjøre. Disses Kritik har han en ubeskrivelig Rædsel for, og skimter han blot det aller mindste Glimt af Spot i denne Kritik, føler han sig som det ulykkeligste Menneske paa Jorden. Man ræddes i Virkeligheden for et blodløst Spøgelse; thi naar det kommer til Stykket, er hverken Kritikken eller Spotten halv saa stærk, som man antager den for; det er Frygten for den, som er saa stor. Ganske vist vil han nu og da komme til at høre en spydig Bemærkning eller have at besvare et næsvist Spørgsmaal; men lader han sig ikke irritere deraf, lader man ham nok i Fred.

Hvorom Alting er, denne Modstand maa overvindes. Der staaer meget paa Spil herved. Det er af overordentlig Betydning, at den hele jordbesiddende Hus-

mandsklasse hæver sig til et højere Stade, baade i økonomisk og intellektuel Henseende, og det er ligesaa væsenligt, at den ikke har nødig, at gaa dem i Vejen, som udelukkende ere henviste til Daglejerarbejde som eneste Erhverv. Det, det kommer an paa, er at man overalt faar Folk til at gaa foran og give Exemplet. I samme Grad som disse gode Exempler tiltage i Tal, vil Modstanden brydes. I den Retning bør hverken Private eller det Offentlige spare paa Opmuntringsmidler. Kun maa man ikke gjøre det i den Tro, at man derved vil se det store Arbejderspørgsmaal løst. Lod Reformen sig gennemføre paa én Gang, vilde det ganske vist for en Tid lette Samfundets Byrde, men ogsaa kun for en Tid.
